

Autori : Snežana Ferjančič
Tatjana Katič

ISTORIJA

PRVI RAZRED GIMNAZIJE

SVI SMEROVI

ZAVOD ZA UDŽBENIKE I NASTAVNA SREDSTVA

2008

ISTORIJA

Istorija je nauka koja proučava prošlost.

Istorijski izvori su usmeni, materijalni i pisani.

Pomoćne istorijske nauke su:

1. **Hronologija**- izučava načine računanja vremena (grč. Hronos- vreme, logos- nauka). Za beleženje dana u toku godine su se koristili **kalendari** (lat. Calende- prvi dan u mesecu). Kalendari su u sebi imali najčešće 12 meseci. Kalendari po načinu beleženja godina mogu biti **solarni** (365 dana) i **lunarni** (354), kakvi su: muslimanski, kineski i sumerski. Godine se grupišu u odnosu na neki već postavljeni datum. Grci su brojali godine od prvih olimpijskih igara 776. p.n.e. Rimljani su od osnivanja Rima 753. p.n.e (ab urbe condito), Vizantinci od VII veka od biblijskog datuma stvaranja sveta 1. septembra 5508. p.n.e (ab orbe condito), a Muslimani od **hidžre** kada je Muhamed prešao iz Meke u Medinu (622.). Ideja o Hrišćanskoj eri; brojanju godina od rođenja Hrista se javlja u VI veku kod opata Dionisija Malog. Vreme pre Hrista je pre nove ere (p.n.e). Do 1582. je na snazi u celoj Evropi bio **Julijanski kalendar**. Tada je u zapadnom svetu papa Grgur XIII uveo **Gregorijanski kalendar**. Tada je bila razlika od 10 dana (papinim ukazom, vreme se pomerilo sa 5. na 15.10.1582.). U Srbiji se julijanski kalendar koristio do 1919.

I dalje se koristi u Ruskoj i Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Imena meseci proističu iz latinskog jezika.

Vremenska razdoblja se grupišu u **decenije, vekove, milenijume**.

2. **Paleografija**- izučava stara pisma.

3. **Sfragistika**- izučava pečate.

4. **Diplomatika**- izučava povelje, pisma, ugovore...

5. **Heraldika**- izučava grbove.

6. **Numizmatika**- izučava stari novac.

Vreme pre prvih pisanih izvora (oko 3000 p.n.e) se naziva **praistorijom**. Vreme posle je **istorijsko doba**.

Ono se deli na:

1. **Stari vek**- 3000 p.n.e do pada Zapadnog rimskog carstva 476.

2. **Srednji vek**- 476. do kraja XV veka.

3. **Novi vek**- od kraja XV veka do kraja Prvog svetskog rata (1914-1918.).

4. **Savremeno doba**- od kraja Prvog svetskog rata do danas.

PRAISTORIJA

Proučavanje najstarijeg perioda praistorije omogućeno je zahvaljujući sačuvanim ostacima skeleta prvog čovekolikog majmuna **hominda** koji se javlja pre 3.5 miliona godina i drugih fosila.

Antropologija se bavi ovim izučavanjima. Starost ostataka se utvrđuje za uzorke do 50000 godina stare metodom merenja količine radioaktivnog ugljenika C-14 u kostima, sa čime se utvrđuje vreme smrti živih organizama.

Na osnovu **artefakta**, materijalnih istorijskih izvora koje je napravio čovek, **arheolozi** mogu da objasne život ljudi u prošlosti. Najstariji artefakti su kamene alatke, zbog čega se veći deo praistorije zove **kameno doba**. Ono se deli na:

1. **Paleolit**- starije kameno doba. Traje od pojave čoveka do 10000 p.n.e . U tom periodu je sa prekidima vladalo **ledeno doba**.

2. **Mezolit**- srednje kameno doba, u kome dolazi do otopljavanja lednika i uzgajanja prvih poljoprivrednih kultura.

3. **Neolit**- mlađe kameno doba. Traje od 8000 p.n.e do 3000 p.n.e . Tokom ovog razdoblja se javljaju **metalne** alatke i prve ljudske naseobine.

Stvorenja obrasla dlakom, čovečije šake, i mozga veličine pomorandže koja su živela pre 3,5 miliona godina su **hominidi**- prvi živi preci čoveka.

Ričard Liki (1969) u Keniji našao prvu kompletnu lobanju hominda- **austrolipitekusa**.

Doland Džonson je nešto kasnije otkrio ženski skelet austrolipitekusa- **Lusi**.

Nakon hominda, javlja se spretni čovek – **homo habilis** . On je prvi pravio oruđe od kamena za rad. Organizuje se u prve zajednice , koje su brojale 15-20 članova i koje su se stalno kretale za hranom- **čopore** ili **horde**. Koristio je to primitivno oružje za sitnije ulove; čuvao je vatru kada bi je pronašao, jer sam ne zna da je stvori.

Koristio je prirodne zaklone i spavao na drveću, jer su u pećinama živele opasne životinje (medved, sabljasti tigar, pećinski lav).

Pre 1,6 miliona godina se javlja uspravan čovek u Africi- **homo erectus**. Ovladao je korišćenjem **vatre**. Pravio je prva oružja i bio lovac. On je migrirao iz Afrike u Evropu i Aziju, gde su na indonezijskom ostrvu Javi i oko Pekinga nađeni njegovi ostaci. Pravio je drvena koplja i bio je prvi lovac. Uspravio se stalnim propinjanjem na prste prgledanju u daljinu ili pri branju plodova.

Pre oko 300 000 godina se javlja razuman čovek- **homo sapiens** predak savremenog čoveka. Paralelno sa njim su se razvili i **neandretalci** , nazvani po nemačkoj dolini Neander gde su nađeni. Osnivali su porodice i sahranjivali mrtve.

Međutim, izumiru pod nerazjašnjenim okolnostima pre 30 000 godina.

Pre 42 000 godine homo sapiensi su naselili Australiju i prostore Balkanskog poluostrva. Ostaci su im nalaženi oko Svrljiških planina, Maljena i Venčanca. Živeli su u pećinama, ali im se gubi trag pre 25.000 godina pošto su prešli prema ravničarskim predelima.

Praistorijski ljudi su razvili oružja, poput lukova i strela, koštanih udica, harpuna i igle, koje je pravio od kosti, u periodu između 35000 p.n.e i 20000 p.n.e. Ovi ljudi su naši direktni preci– **homo sapiens sapiens** (savremen čovek).

Njima su pripadali i **kromanjonci** nazvani po pećini Kromanjon u Francuskoj.

U pećinama Altamira, Lasko i Rufinjak su sačuvani crteži; najstarija umetnička dela, koja prikazuju scene iz lova i pojedine životinje.

Ljudi su u periodu od 15000 p.n.e i 9000 p.n.e prelazili iz Sibira u Ameriku, preko Beringovog moreuza, koji je tada bio iznad nivoa mora. Pri kraju ovog perioda, čovek je počeo da pripitomljava vukove i od njih se razvijaju najstarije pasmine pasa.

Oko 10 000 p.n.e dolazi do otopljavanja. Tada su se lednici počeli topiti i dolazi do povećanja nivoa mora. Tada započinje **mezolit**; čovek počeo da oblikuje kamen.

Isto tako, čovek je počeo da uzgaja i pripitomljava divlje životinje.

Oko 8000 p.n.e započinje **neolit**. Zemljoradnja se javlja kada čovek počinje da sadi žitarice, najpre na Bliskom istoku. Tada se čovek sa razvojem zemljoradnje navikava na **sedelački način života**. Počele su se graditi kuće. U hladnim krajevima se grade ukopane kuće **zemunice**. Pored reka i jezera se grade **sojenice**.

Stvarale su se zajednice krvnih srodnika- **rodovi**. Više rodova je stvarala **bratstvo**.

Šira društvena zajednica je **pleme**. Kult **boginje majke** predstavlja simbol plodnosti žene, koja obezbeđuje potomstvo i plodnost tla. Javlja se i kult poštovanja predaka.

METALNO DOBA

1. Bakarno doba

Upotrebom vatre u neolitu dolazi do otkrića metala, zlata i bakra. U VI mileniju p.n.e stanovnici Male Azije su savladali veštinu izvlačenja metala iz rude. Bakar se koristio za oružija i oruđa, međutim, brzo se tupio. Zlato se koristilo za nakite. Ovaj period upotrebe bakra se naziva **bakarno doba**. Najznačajnije otkriće tog razdoblja je grnčarski točak.

2. Bronzano doba

Kad je otkrivena legura **bronze** (3000. p.n.e) započinje **bronzano doba**. Bronza je legura bakra i cinka, crvene boje. Upotrebom metala dolazi do razvoja zanatstva i trgovine, koja se najpre odvijala preko trampe. Otkrićem jedra dolazi do razvoja prekomorske trgovine. Dolazi do otkrića bronzanog točka.

3. Gvozdeno doba

Oko 1200 p.n.e započinje **gvozdeno doba**, sa početkom metalurgije gvožđa kod Hetita u Maloj Aziji, metala sive boje, koji je bio još čvršći od bronze.

KULTURA I ŽIVOT U METALNOM DOBU

Sedelački način života je nametao podelu rada. Pored toga, javlja se i formiranje **plemenskih saveza** kako bi se zaštitili od neprijatelja. Dolazi do formiranja seoskih opština, potom i do stvaranja **imovinskih razlika**. Dolazi do osnivanja prvih gradova, a time dolazi i do razvoja **civilizacije**. Najstariji gradovi su bili **Čatal Hijik** u Turskoj i **Jerihon** u Izraelu, opasan najstarijim zidinama za koje se zna i koji i danas postoji.

Život u gradovima je nametao potrebu za organizacijom zajedničke uprave nad poslovima od opšteg interesa. Dolazi do podela na slojeve. Obrazovani su **činovnici i vojnici** koji su se izdržavali od **poreza** zemljoradnika, zanatlija i trgovaca. Vračevi iz plemenskih društava, koji su tumačili prirodne sile, postajali su **sveštenici**, tj oni koji predstavljaju verski život. U nekim mestima su se javljali i moćni pojedinci, koji su uzimali svu vlast za sebe, ali su pri tome težili da održe rast i razvoj nekog mesta. Smatrali su da je to njihovo pravo, pošto su verovali da potiču od samih bogova.

Razmena dobara na širim prostorima je stvorila potrebu za nastanak **pisma** koje predstavlja sistem znakova kojima je beležen govor. Prvo je nastalo **slikovno** pismo, a potom i fonetsko. Najstariji tragovi pisama su pronađeni u Mesopotamiji. Otkriće pisma označava **kraj** praistorije i početak istorijskog doba, tj. **starog veka**.

Prve države koje su nastale bile su **gradovi-države**. Nastajali su u dolinama velikih reka. U Mesopotamiji, države su nastale uz reke **Eufkrat** i **Tigar**. U Egiptu se država razvijala uz reku **Nil**, u Indiji u dolinama reka **Ind** i **Gang**, a u Kini u dolinama **Hoanghoa** i **Jangcekjanga**. Ove države su poznate pod zajedničkim nazivom **stari istok**. U njih spadaju i države koje su osnovali **Hetiti** u **Maloj Aziji**, **Feničani** i **Hebreji** na **Levantu** i **Persijanci** na **Iranskoj visoravni**. Najstarija evropska država je nastala na ostrvu **Kritu** u III milenijumu p.n.e. U II milenijumu p.n.e nastale su države na teritoriji **Grčke** a 753. su Latini osnovali **Rim**.

Menjanjem fizičkih karakteristika praistorijskog čoveka, u svetu nastaju tri rase ljudi: **bela(kavkaska), crna(negroidna) i žuta (mongoloidna)**. Menjao se i prajezik. Na osnovu sličnosti jezika, izvedeno je zajedničko poreklo 14 zajednica naroda, od koje se tri ističu. To su **Semiti** poreklom sa Bliskog Istoka i Arabijskog poluostrva, **Hamiti** iz Afrike i **Indoevropljani** iz prostranih stepa Rusije. Prema biblijskoj priči o potopu jedini čovek koji je preživeo sveopšte uništenje je bio Noj, zajedno sa njegovom porodicom. Imao je tri sina, za koje se smatra da su preci ljudi. To su **Sem, Ham i Jafet** (otac Jafetida- Indoevropljana).

Ljudi su od svojih prapočetaka verovali da je svet koji ih okružuje ispunjen raznim natprirodnim silama. Sve religije starog veka su zasnovane na verovanju u više bogova (**politeizmu**). Tek se kasnije javljaju, krajem II milenijuma p.n.e prva **monoteistička religija** (judaizam) i početkom I veka n.e **hrišćanstvo**.

Praistorija u Srbiji

Na teritoriji Srbije uz Dunav su se razvijale tri kulture:

1. **Lepenski vir** (6700-5500 p.n.e)
2. **Starčevo** (5500-4500 p.n.e)
3. **Vinča** (4500- 3200 p.n.e)

Kultura **Lepenskog vira** pripada mezolitu. Razvila se u Đerdapskoj klisuri. Ljudi ove kulture su se bavili ribolovom, lovom, sakupljanjem plodova, gajenjem divljih žitarica. Stvarali su prva naselja. Javljaju se najstarije kamene skulpture u Evropi. Postoje dokazi o razvijenoj religijskoj svesti.

Starčevačka kultura pripada neolitu. Dobila je mesto po Starčevu, nedaleko od Pančeva. Javlja se zemljoradnja kao stalno zanimanje. U potrazi za plodnom zemljom, ljudi se sele i naseljavaju Panonsku niziju i centralni Balkan. Koriste glineno posuđe i obredne figure.

Vinčanska kultura se razvija nedaleko od Beograda, gde je bio njen centar. Razvijala se pod pritiskom naroda koji su stizali iz Male Azije na Balkan. Oni su uzgajali krupnu stoku, razvili rudarstvo i pravili keramiku. Ova kultura je pod navalom nomadskih plemena nestala oko 3200. p.n.e.

MESOPOTAMIJA

Države na tlu Mesopotomije, tj. doline reke Eufrata i Tigra, nastajale su u razdoblju od IV milenijuma p.n.e do I milenijuma p.n.e. To je prostor današnjeg Iraka, delova Sirije i Turske. Na grčkom, Mesopotamija znači međurečje. Slično je i na arapskom (al džazira). Ovde se razvio sistem za navodnjavanje (**irigacioni sistem**) koji predstavlja sistem kanala. Svaki značajan grad u Mesopotamiji je imao stepenastu kulu- **zigurat** u na čijem vrhu se nalazio hram. Na prostoru Mesopotamije se razvijalo nekoliko država u različitim vremenskim periodima.

SUMER

Prve gradove-države u Mesopotamiji **3500** p.n.e osnivaju **Sumeri** (narod nepoznatog porekla) u južnom delu Mesopotamije. Njihovi najpoznatiji gradovi-države su bili **Ur, Uruk, Kiš, Lagaš, Larsa**. Svaki od gradova je imao svog boga zaštitnika, koji je bio

najviši gospodar svih zemaljskih dobara. Sveštenstvo je narodu tumačilo volju bogova, a vladar je proglašavan za **božijeg namesnika** i imao je **apsolutnu vlast**.

On je isto tako imao ulogu **vrhovnog sudije** i posebne sveštenečke dužnosti.

Jedan od vladara je bio **Gilgameš**, peti kralj Uruka (XXV p.n.e). Između sumerskih gradova je dolazilo do čestih sukoba. Međutim, nijedan sumerski vladar nije uspeo da nametne svoju vlast ostalima.

Oko XXIV veka Sumer je osvojio i ujedinio **akadski** vladar **Sargon I**.

AKAD

U severozapadnom delu Mesopotamije nalazila se oblast Akad, koju je naseljavalo semitsko pleme **Akađani**. Poput Sumeraca, i oni su osnovali više gradova- država. Na vrhuncu moći Akađani su se nalazili za vladavine **Sargona I** koji je stvorio jedinstvenu državu. Pod njegovom vlašću se nalazila cela Mesopotamija. Prestonica je bila **Akad**. Akađani su preuzeli sumersku kulturu i pismo. Sumersko-akadsko carstvo se održalo do **1900 p.n.e** kada dolazi do njegovog raspada na više gradova-država.

STARO VAVILONSKO CARSTVO

Semitsko pleme **Amorit** su došli oko **1900. p.n.e** i osnovali grad **Vavilon** (grč. Babil- božija kapija). Osnivaju **Staro Vavilonsko carstvo**. Vrhunac svoje moći ono doživljava u XVIII veku p.n.e za vreme **Hamburabija** (1792-1750. p.n.e). On donosi najstariji pisani zbornik zakona- **Hamburabijev zakonik** koji sadrži 282. odredbe koje se odnose na krivične prestupe, i stvari vezane za brak. Posle njegove smrti, carstvo slabi, da bi ga osvojili **Hetiti** oko 1600 p.n.e i potom spalili Vavilon.

ASIRIJA

Semitski narod **Asirci** dolazi u severnu Mesopotamiju, gde osniva svoju državu **1250 p.n.e** sa prestonicom u **Ašuru**. Prvi su koristili opsadne sprave, bili veoma krvoločni i izuzetni ratnici. Asirci su u VII veku p.n.e osvojili celu Mesopotamiju, Levant(istočno sredozemlje) i Egipat pod vladavinom **Asurbanipala**. Preneo je prestonicu u **Ninivu** gde je osnovao najstariju biblioteku na svetu, koja je sadržala oko 30 000 glinenih pločica. Međutim, Asirsko carstvo su potresali nemiri i pobune pokorenog stanovništva. **Haldejci** i **Medani** su **612 p.n.e** konačno osvojili Asiriju.

NOVO VAVILONSKO CARSTVO

Haldejci (Albejci), narod semitskog porekla su **626 p.n.e** osnovali **Novo Vavilonsko carstvo**, sa prestonicom u Vavilonu. Najzančaniji vladar u VI veku p.n.e je bio **Nabukodonosor II** za čijeg života je izgrađena **Vavilonska kula** posvećena bogu **Marduku**. Prema priči, car je svojoj ženi **Semiramidi** sagradio **Viseće vrtove** koji predstavljaju jedno od sedam svetskih čuda antičkog sveta. Novo Vavilonsko carstvo je osvojio persijski car **Kir 538 p.n.e**.

DRUŠTVO, KULTURA I RELIGIJA MESOPOTAMIJE

Vrhovnu vlast u državama je imao vladar, za kojeg se smatralo da je božiji namesnik. On se oslanjao na dvorjane, visoko sveštenstvo i vojne zapovednike, koji čine viši sloj društva. Srednji sloj čine sveštenici, pisari, zanatlije, trgovci i lekari.

Niži sloj čine seljaci. Niži od njih su **robovi**, ljudi bez **lične slobode**, koji su vodili poreklo od ratnih zarobljenika ili zbog dugova. Narodi Mesopotamije su koristili **klinasto pismo** koje je nastalo oko 3000 p.n.e. . Njegovi tvorci su bili Sumeri i imalo je 500 znakova. Njega je dešifrovao u XIX veku nemac **Grotefend** . Ono je ostalo sačuvano na glinenim pločama, a jedan od najstarijih pisanih izvora je sumersko-vavilonski **Ep o Gilgamešu**.

Na ovim prostorima su se razvijale prirodne nauke, astronomija i matematika. Sumeri su prvi podelili krug na 360 stepeni, sat na 60 minuta, a minut na 60 sekundi. Oni su tvorci **lunarnog kalendara** . Prvi su konstruisali **točak** i podelili godinu na **12 meseci**, a nedelju na **sedam dana**. Oni su bili politeisti. Sumeri su poštovali **Anua**- boga neba i oca svih bogova, **Enlila** boga zemlje i vetra. **Enki** ili **Ea** je bio bog vode i mudrosti, za kojeg se verovao da je stvorio ljude od gline i krvi i da im je poklonio pismo i grnčarski točak. Kod Vavilonjana su poštovani **Marduk**- vrhovni bog, **Sin**- bog meseca, **Šamaš**- bog sunca i pravde, **Ištar** – boginja ljubavi i rata. Preuzeli su neka božanstva od Sumeraca.

EGIPAT

Egipat je nastao u dolini reke Nil u severoistočnoj Africi. Egipćani su mešavina **hamita** i **semita**. Počeli su početkom IV milenijuma p.n.e da grade irigacione sisteme. Razvitkom zemljoradnje se osnivaju **nome**, oblasti sastavljene od više seoskih opština.

Ujedinjenjem noma su nastale dve države: **Donji Egipat** u delti Nila i **Gornji Egipat** u toku reke Nil do prvog katarakta. Oko 3000. p.n.e **Menes** vladar Gornjeg Egipta, osvaja Donji Egipat i nastaje jedinstvena država **Egipat** sa centrom u **Memfisu**.

Egipatski vladar je nosio titulu **faraon** (hebr. fer ao- velika kuća). Za njega se verovalo da je sin **Boga sunca Ra**, koji ima ljudsko obličje kako bi mogao da upravlja državom. Imao je apsolutnu vlast u svojim rukama. Bio je vrhovni sudija, vrhovni zapovednik vojske i vrhovni sveštenik. Vladao je uz pomoć najvišeg državnog službenika- **vezira**, koji je sprovodio sve njegove odluke. Niži od vezira su bili upravnici provincija i noma, na koje je Egipat bio podeljen. Faraon je bio vlasnik celokupne zemlje. Njegovi podanici su imali pravo da na njoj žive i da je obrađuju pod uslovom da plaćaju porez time što bi išli u rat, održavali irigacione kanale i učestvovali u javnim radovima, poput izgradnje **piramida**. Slobodni ljudi su posedovali male parcele zemljišta, dok su viši slojevi društva imali veća imanja. Faraonska vlast je bila nasledna, što znači da je posle smrti vladara dolazio njegov sin, ćerka ili prvi najstariji član porodice. Porodica u kojoj se vlast nasleđuje kroz generacije se naziva **dinastija**. Njena vlast bi se završila ukoliko ne bi bilo potomaka koji bi je nasledili ili ukoliko bi bila svrgnuta sa prestola.

Egiptom je od 3000. p.n.e do 30. p.n.e vladala **31** dinastija. Deo egipatske istorije obeležen vlašću faraona se deli na tri velika razdoblja: **staro, srednje i novo carstvo**.

STARO CARSTVO (2700-2200 p.n.e)

U ovom periodu nastaju imovinske razlike. Razvijaju se **visoki sloj**- plemstvo, **srednji sloj**- slobodni ljudi, a posebno se u ovom sloju ističu pisari, zanatlije i trgovci i **treći sloj**- robovi, koji nisu imali svoju slobodu, najčešće stranci, poreklom zarobljenici. Do vladavine faraona **Zosera** (2700 p.n.e) faraoni su sahranjivani u prizemnim grobnicama- **mastabama**. Najstarija **piramida** je izgrađena za njega u Sakari i ona je stepenastog oblika. Naznačajniji faraoni ovog perioda su bili **Keops, Kefren i Mikerin**, kojima su izgrađene **piramide u Gizi** redinom XXVI veka p.n.e. Najveća, Keopsova, visoka je 147 metara, gradila se 20 godina. Ona spada u sedam svetskih čuda antičkog

sveta. Krajem III milenijuma p.n.e vlast faraona slabi, dolazi do čestih buna i jačanja lokalnog plemstva što kulminira građanskim ratom koji se završio raspadom države **2200 p.n.e.** Dolinom Nila su zavladali lokalni vladari.

SREDNJE CARSTVO (2040-1730 p.n.e)

Vladari grada **Tebe** (Luksor) u Gornjem Egiptu su **2040. p.n.e** uspjeli ponovo da ujedine Egipat. Vladari iz ovog perioda su uspjeli da pokore **Nubiju** južno od Egipta. Međutim, dolazi do slabljenja centralne vlasti, što su iskoristili **Hiksi**, narod semitskog porekla koji su konjima i kočijama pokorili Egipat 1730 godine p.n.e i vladali 180 godina.

NOVO CARSTVO (1550-1070 p.n.e)

Do obnavljanja države dolazi **1550. p.n.e** opet zahvaljujući vladaru Tebe, **Ahmoseu I** osnivaču 18. dinastije. Početkom XV veka p.n.e vladao je **Tutmes II** koji je upamćen zahvaljujuću svojoj ženi **Hatšepsut**, prvom ženskom faraonu u istoriji. Faraoni su se tada počeli sahranjivati u gornjem toku reke Nil u **Dolini Kraljeva**, gde su im grobnice bivale uklesane u stenu. Hatšepsut je bila regent umesto maloletnog sina **Tutmesa III** koji je od dolaska na vlast poduzeo 17 pohoda i osvojio Sinajsko poluostrvo i Levant. Sredinom XIV veka, Amenhotep IV ukida kult boga Ra i uvodi kult boga **Atona**, što predstavlja jedan od prelaza ka monoteizmu. On uzima ime **Ehnaton**. U istoriji je upamćen kao ne baš lep čovek (za vreme njegove vladavine se javlja realistično vajanje), ali njegova žena **Nefertiti** kao najlepša žena koja je postojala. Njega je nasledio Tutankaton, koji vraća stare bogove i preuzima ime **Tutankamon**. Umiro relativno mlad, sa 17 godina. Njegovu grobnicu je našao 1922. **Hauard Karter**. Njegovom smrću nestaje XVIII dinastija. Tada na vlast dolazi osnivač XIX dinastije **Ramsez I**. Njega je nasledio **Seti I**, a njega **Ramsez II**. U bici kod **Kadeša 1300 p.n.e** u današnjoj Siriji sukobili su se faraon **Ramzes II** i **Hetiti**. Nijedna strana nije pobedila, ali je potpisan prvi mirovni ugovor u istoriji. Ramsez II je živio skoro 90 godina i sahranjen je u Abu Simbelu. Oko 1070 p.n.e do velikih seoba koje su uzdrmale ceo Mediteran, kao i Egipat. Suočen sa brojnim spoljnim i unutrašnjim problemima Egipat biva ponovo rasparčan i dolazi do završetka novog carstva i početka poznog perioda. U **poznom periodu** Egipat su 671. p.n.e osvojili Asirci, koji su vladali 20 godina. Po njihovom odlasku, osnovano je **Saisko carstvo**. Ono se održalo do 525. p.n.e kada je posle bitke kod Peluzija **persijski** car **Kambiz** pokorio Egipat. Persijanci su se održali do **332. p.n.e** kada je **Aleksandar Makedonski** pokorio Egipat i potom srušio Persijsko carstvo. Posle Aleksandrove smrti na egipatski presto je došao general Ptolomej I, koji je bio začetnik poslednje egipatske dinastije, 31. po redu, koja će vladati do 30 god. p.n.e, kada je Kleopatra izvršila samoubistvo, pošto su **Rimljani** napali i zauzeli Egipat.

DRUŠTVO, KULTURA I RELIGIJA

Stari Egipćani su koristili **hijeroglifsko pismo** koje ima oko 700 znakova. Predstavlja mešavinu slikovnog i slovno pisma. Na grčkom, hijeroglifi su **sveti znaci** pošto su njima pisani tekstovi posvećeni faraonima i bogovima. Zahvaljujući kamenu iz Rozete, nađenom krajem XVIII veka po Napoleonovom pohodu na Egipat, francuz **Žan**

Fransoa Šampolion je 1821. dešifrovao hijerogliffe. Kasnije je od hijeroglifa nastalo jednostavnije pismo – **hijeratsko**, a kasnije još jednostavnije pismo- **demotsko** . Sami Egipćani su pisali na papirusu pomoću trščanog pera. Staroegipatski se i danas održao u liturgijama egipatskog Kopta. Kao i drugi narodi Starog istoka, i oni su negovali nauke- matematiku, astronomiju i medicinu. Tvorci su decimalnog sistema, razvili su formule za računanje površina geometrijskih figura i zapremine geometrijskih tela. Njihova godina je imala 365 dana, koje su delili na 12 meseci od po 30 dana. Orijentisali su se pomoću zvezda. Oni su bili politeisti. Obožavali su domaće životinje. Svinja je bila prljava životinja, koju nko nije smeo da dodiruje ili jede. Obožavali su krokodile, svetu kravu- **Hator** i svetog bika- **Apisa**. Imali su razvijenu religiju i veliki broj božanstava:

Ra- bog sunca i otac egipatskih faraona.

Oziris - bog plodnosti i podzemnog sveta

Izida- boginja Meseca, rađanja, stvaranja.

Set- bog zla, nasilja, mraka i pustinje.

Hapi- boginja reke Nil.

Anubis - bog balsamovanja, sa glavom

šakala. **Horus**- sin Ozirisa., sa glavom sove.

Prema egipatskoj mitologiji, Oziris i Set su bili braća. Međutim, Set je zbog ljubomore ubio svog brata i isekao ga je na hiljade delića koje je pobacao u pustinji. Izida, Ozirisova žena, skupila je sve deliće i ponovo oživela muža.

Horus je osvetio svog oca i prognao Seta u pustinju.

Kako su Egipćani verovali u zagrobni život, tela umrlih su balsamovali. Balsamovano telo se naziva **mumija**. Mumije su se sahranjivale najpre u mastabama, potom u piramidama, zatim u grobnicama uklesanim u stene i doline. Smatrali su da je u srcu centar čovekove svesti i posebnu pažnju su poklanjali njemu prilikom mumifikacije. Egipatski vladari su gradili velelepne građevine, naročito hramove. Najveći hramovi se nalaze u Tebi, Pi-Ramesu, Tanisu, Gizi. Olikavali su ih detaljnim prikazima iz svakodnevnog života. Biste vladara su predstavljale idealni lik faraona, sa izuzetkom Ehnatona.

FENIKIJA

Feničani su narod semitskog porekla, koji sredinom II milenijuma p.n.e dolaze do Levanta, sa svoje prapostojbine ostrva **Tiros** (današnji Bahrein). Tamo osnivaju više gradova-država, od kojih su najznačajniji **Tir**, **Sidon** i **Biblos**. Bavili su se zanatstvom, trgovinom i brodogradnjom. Bili su veliki moreplovci.

Navodno su za vreme vladavine faraona Nehoa II oplovili Afriku (600 godine p.n.e).

Ime su dobili po platnu purpurne boje, koje se dobijalo od jedne vrste morskog puža.

Na grčkom, purpur znači **feniks**. Feničani su tvorci pergamenta, najtrajnijeg materijala za pisanje, koji se dobija štavljenjem kože. Da bi obezbedili sirovine za svoje proizvode, duž obala Sredozemlja osnovali su naseobine- **kolonije** . Najpoznatija je bila **Kartagina** na obali današnjeg Tunisa, osnovana 814 p.n.e . U Fenikiji je nastalo **fonetsko pismo** od 22 slova, koje će biti osnova za nastanak grčkog alfabeta.

JEVREJSKA DRŽAVA

Između reka Jordan i Mrtvog Mora i Sredozemlja, južno od Fenikije, nalazi se **Hanaan**- „Obećana zemlja”. To je bila postojbina semitskog naroda **Hebreja (Jevreja)** koji su za vreme faraona Tutmesa III pali pod egipatsku vlast, da bi ih **Mojsije** izveo iz Egipta u XIII veku p.n.e i posle 40-godišnjeg lutanja doveo u Obećanu zemlju. Smatra se za pisca prvih pet knjiga **Starog zaveta**- svete knjige Jevreja, poznate pod nazivom **Tora** (petoknjižije- Knjiga postanja). Jevreji su bili podeljeni u plemena, kojih je bilo 12. Najznačaniji su bili **Izraelci** i **Judejci**.

U međuvremenu Hanaan su zauzeli **Filistejci** po kojima je ova oblast dobila ime Filistina, odnosno **Palestina**. Jevreji su decenijama vodili borbu protiv Filistejaca da bi ih krajem XI veka p.n.e konačno pokorili.

Car **David** (1010 - 970 p.n.e) je 1000. godine p.n.e ujedinio jevrejska plemena i osnovao Izraelsko kraljevstvo sa prestonicom u **Jerusalimu**. Njega je nasledio sin **Solomon**(970-930. p.n.e) koji je u Jerusalimu izgradio hram posvećen bogu **Jehovi**. Bio je upamćen po svojoj mudrosti. Posle njegove smrti, dolazi do raspada kraljevstva. Država se podelila na **Izrael** na severu, sa prestonicom u Samariji i **Judeju** na jugu sa prestonicom u Jerusalimu. Izrael je pao pod Asirce 722 p.n.e. dok je Judeja izdržala do 586. p.n.e kada je vavilonski car **Nabukodonosor** srušio Solomonov hram i odveo Jevreje u ropstvo, koje je trajalo 50 godina. Pošto je persijski car **Kir** osvojio Novo Vavilonsko carstvo, dozvolio je Jevrejima da se vrate u Judeju i obnove hram. Oni su živeli u miru do **63 p.n.e** kada su pali pod vlast Rimljana. Jevreji su monoteisti, čiji je jedini bog **Jehova (Jahve)**.

Dao je Mojsiju na Sinajskoj gori 10 božijih zapovesti. Stari zavet je u potpunosti zapisan nakon povratka Jevreja iz vavilonskog ropstva.

Pretpostavljalo se da je iz jevrejske sekte **Esena** nastalo hrišćanstvo u I veku n.e.

Pošto su jevreji u velikom broju bili interno raseljeni, odlukom Ujedinjenih nacija **1948.** ponovo je osnovana država Izrael.

HETITI

Hetiti su narod indoevropskog porekla, koji su osnovali državu u **Maloj Aziji**.

Oko 1650.p.n.e **Hatušiliš I** je osnovao **Hatušu**, prestonicu Hetitske države, u centralnoj Anadoliji. Ona je poznata po debelim zidinama i lavljim vratima. Oko 1600. p.n.e su pokorili **Staro Vavilonsko carstvo** i opljačkali Vavilon. U ratu protiv Egipćana, u bici kod Kadeša 1300 p.n.e hetitski vladar **Hatušiliš III** i faraon Ramsez II su sklopili prvi mirovni sporazum u istoriji. Tada su Hetiti bili na vrhuncu moći.

Uspešna osvajanja omogućila su im oružja od **gvožđa**, čiju su tajnu dobijanja dugo čuvali. Krajem XII veka p.n.e dolazi do raspada na više manjih država, koje su u VIII veku p.n.e konačno pokorili Asirci.

Češki filolog **Bedrih Hrozni** je početkom XX veka dešifrovao hetitski jezik, pisan klinastim pismom, pošto je utvrdio da pripada indoevropskim jezicima.

PERSIJA

Iranska visoravan se nalazi između Kaspijskog jezera i Persijskog zaliva. Na ovaj prostor oko **1000 p.n.e** dolaze indoevropska plemena **Medani** i **Persijanci**. U VII veku p.n.e Medani su pokorili Persijance i osnovali državi **Mediju**. Priznavali su vlast Asirije, ali su zajedno sa Haldejcima **612 p.n.e** srušili asirsku prestonicu **Ninivu**. Medija tada postaje samostalna.

Sredinom VI veka p.n.e Persijanci su se pobunili, da bi **550 p.n.e** persijski vladar **Kir** (550-529 p.n.e) poreklom osvojio Mediju i osnovao **Persiju** sa prestonicom u **Persepolisu**. Oko 538 p.n.e pokorio je Novo Vavilonsko carstvo, Malu Aziju i Levant. Sahranjen je u grobnici u **Parsagardama**. Njega je nasledio sin **Kambiz** (529-521 p.n.e) koji je pokorio Egipat **525**. Persija je postala najveća država viđena do tada. Bila je podeljena na oblasti – **satrapije** kojima su upravljali kraljevi namesnici – **satrapi**. Persija je bila prva država u kojoj je organizovana poštanska služba. Građena je mreža puteva. Poruke su se efikasno prenosile sa jednog kraja države na drugu. Od Efesa na obali Egejskog mora pa do Suze u Mediji, putem dugim 2500 km, trebalo je jahaču sa odmornim konjima tri nedelje da prenese poruku. Vrhunac je doživela za vladavine **Darija I** (521- 485 p.n.e) koji je bio oženjen Atosom. On je pokorio grčke polise na obali Egejskog mora, a potom je proširio vlast na Trakiju, do obale Dunava 512 p.n.e. Posle Jonskog ustanka (499-494 p.n.e) i pošto je kod ostrva **Lade** porazio grčke ustanike, zarekao se da će pokoriti Grčku. Ahmenidska dinastija se održala do **330. godine p.n.e** kada je **Darija III** svrgao je i ubio satrap Bezus, posle poraza persijske vojske od **Aleksandra Makedonskog**.

ŽIVOT I RELIGIJA

Persijanci su bili milostivi prema pokorenim narodima. Dozvoljavali su gradovima da se predaju bez posledica. Lokalnim narodima su davali široku samoupravu, a mogli su da imaju visoke položaje, poput satrapa. Cara je okruživala posebna garda- **besmrtnici**. Persijska religija se zvala **Mitrizam**, prorok ove religije je bio **Zaratustra** koji se smatra za njenog osnivača. Vrhovni bog je **Ahura Mazda** (Mitra) tvorac svega. Pored Mitre u koga su svi verovali, vernici su mogli birati između svojih oličenja u božanstvu **Ormuzdu** koje predstavlja dobro i **Ahrimanu** koji predstavlja zlo, zavisno od svojih uverenja. **Avesta** je sveta knjiga ove religije. Ova religija u blago izmenjenom obliku postoji i danas. U samom Iranu, ona je van zakona. U Indiji, vernici se zovu parsi.

STARA GRČKA

U geografskom smislu, **Stara Grčka** obuhvata teritorije južno od linije Larisa- Janjina, zajedno sa teritorijama na obali i ostrvima u **Egejskom moru**.

Geografski, ona se može podeliti na više celina:

1. Severna Grčka, koja se prostirala između Makedonije i Termopilskog klanca. Nju čine **Tesalija** i **Epir**.
2. Srednja Grčka se prostire između Termopilskog klanca i Korinskog zaliva. U nju spadaju **Fokida** sa središtem u **Delfima**, **Beotija** sa centrom u **Tebi**, **Atika** sa centrom u **Atini**.
3. Južnu Grčku čine poluostrvo **Peloponez** i ostrva u Egejskom i Jonskom moru. Na Peloponezu najznačajnija oblast je **Lakonija** sa središtem u **Sparti**, **Korintija** sa središtem u **Korintu**, **Argolida** sa središtem u **Argu**, Ahaja, Arkadija i Mesenija. Doselivši se na jug Balkana, stari Grci svoju zemlju nazivaju **Helada** a sebe **Helenima**. Rimljani ih nazivaju **Grcima**.

NAJSTARIJA ISTORIJA GRČKE

Krajem III i početkom II milenijuma p.n.e na jug Balkana dolazi prvo grčko pleme **Ahajci**. Njihovo naseljavanje se odvijalo u nekoliko etapa. Oni su zatekli starosedelačko stanovništvo- **Pelazge**, koje su u međuvremenu asimilovali. Na ostrvu Krit je već u III milenijum p.n.e postojala najstarija evropska država. Ona predstavlja **kritsku** ili **minojsku** kulturu, nazvanu po mitskom kralju **Minosu**. Nju je otkrio englez **Artur Evans 1890.** prilikom iskopavanja u **Knososu**, glavnom središtu minojske kulture. Oni su bili narod nepoznatog porekla. Tamo su nađene pločice sa slogovnim pismom znanim kao **Linearno pismo**, a koje do danas nije dešifrovano.

Stanovnici su se bavili brodogradnjom, pomorstvom i trgovinom. Oni su uspostavili prevlast na moru – **talasokratiju**. Zavladao su ostrvima u Egejskom moru, među kojima je najznačajnije bilo ostrvo **Tera** (današnji Santorini). Međutim, sredinom II milenijuma p.n.e dolazi do postepene propasti kritske civilizacije, pošto je vulkan na ostrvu Tera eruptirao, i pri tom stvorio veliki cunami koji je opustošio veliki deo minojskih gradova, naročito onih na Kritu. Ahajci su u međuvremenu osnovali više manjih kraljevina na jugu Grčke, među kojima su najznačajnije **Mikena** koju je 1876. otkrio u Argolidi **Hajnrih Šliman**, znamenita zbog svojih zidina izgrađenih od velikih kamenih blokova, sa Lavljim vratima, **Pilos** i **Tirint** na Peloponezu i **Orhomen** u Beotiji. Ahajci su oko **1400 p.n.e** prešli na Krit i osvojili ga. Nakon toga, počeli su stvarati svoje naseobine na ostrvu Rodos i na egejskoj obali Male Azije. Podaci o državnom i društvenom uređenju su zapisani na glinenim pločama ispisanim **linearnim pismom B** koje je dešifrovano. Ahajskim državama su vladali kraljevi sa titulom **vanaks**. Uz kralja je bio vrhovni vojni zapovednik- **lavaget**. Središte svake mikenske palate je bila velika prostorija **megaron** u kojoj se kralj savetovao sa aristokratijom i primao poslanstva. Međutim, našli su se pred

invazijom **Doraca**, drugog grčkog plemena, koje je početkom XII veka p.n.e napalo Ahajce. Godine 1150. p.n.e razaraju Mikenu. Dorska najezda je navela deo Ahajaca da se povuku u **Ahaju** i **Arkadiju**, dok su se preostali Ahajci podelili početkom I milenijuma p.n.e na dva plemena: **Jonce** i **Eolce**.

ISTORIJA HELADE OD XII DO VIII VEKA P.N.E

Razdoblje grčke istorije koje je počelo dorskom najezdom smatra se **mračnim dobom** zbog oskudnosti izvora. Najviše podataka o ovom periodu daju nam arheološki izvori i Homerovi epovi **Ilijada** i **Odiseja**. Zbog toga se ovo razdoblje naziva i **homersko doba** (XI-VIII p.n.e). Grčka je u homersko doba bila podeljena na više nezavisnih država.

Stanovništvo svake od njih se delilo na plemena- **file**, bratstva- **fratrije** i rodove- **genose**. Vremenom, pojedini rodovi počinju da se izdvajaju bogastvom i izvode poreklo od besmrtnih bogova. Oni predstavljaju začetak aristokratije.

Na čelu svake nezavisne države je bio kralj - **bazileus** koji je u ratu vrhovni zapovednik vojske, a u miru vrhovni sveštenik i sudija. Raspolagao je velikim zemljišnim posedima koje su obrađivali robovi i slobodni seljaci. Vlast bazileusa nije bila nasledna. U vođenju državnih poslova oslanjao se na **veće**, koje su činile starešine najuglednijih rodova. Kralj je preko svojih glasnika sazivao narodnu skupštinu, u kojoj su učestvovali svi slobodni punoletni muškarci. Pri kraju ovog perioda, stvara se grčki **alfabet** po uzoru na feničansko pismo. Geografska obeležija Grčke će usloviti stvaranje više gradova- država koji se nazivaju **polisi**. Prvi polisi nastaju u IX i VIII veku p.n.e. To su bili **Sparta**, **Atina** i **Korint**. Polisi nastaju okupljanjem seoskih zajednica oko jednog upravnog, privrednog i kulturnog centra. Svaki polis je imao boga zaštitnika, i centar, koji se najčešće nalazio sa hramom posvećenom Bogu zaštitniku na nekom brdu- **akropolju** ako ga je grad imao. Vlast u polisima je na početku imala **aristokratija**

Zbog dorske najezde, došlo je do prve kolonizacije. Jonci i Eolci su na zapadnoj obali Male Azije osnovali **Efes**, **Milet** i **Smirnu**. Kasnije su se osnivale kolonije zbog prenaseljenosti polisa. U kolonijama bi pružali privilegije doseljenicima i polisi su mogli da tamo pošalju nepoželjne građane. Kolonizacija je bila na vrhuncu između **VIII i VI veka p.n.e**. Grčke kolonije u Italiji i na Siciliji su bili **Tarent**, **Sirakuza** i **Napulj**. Ovu oblast grci nazivaju Velika Grčka (lat. Magna Graecia).

Na obali Mramornog i Crnog mora se osnivaju **Vizan**, **Abidos**, **Sinopu** i **Trapezunt**. Na obali Jadranskog mora osnivaju kolonije: **Isa**- Vis, **Faros**- Hvar, **Tragurion**- Trogiri, **Butua**- Budva.

SPARTA

Sparta se nalazi na poluostvu Peloponezu u Lakoniji, u dolini reke **Eurote**. Osnivaju je **Dorci** u **IX veku p.n.e**. Red i mir u Sparti je zaveo zakonodavac **Likurg**. On je svojim zakonima uredio društveno, državno uređenje i spartansko vaspitanje. Stanovništvo Sparte se delilo na spartijate, perijeke i helote.

1. **Spartijati** su bili pripadnici vladajuće klase, koji su u miru učestvovali u političkom životu, a u vreme rata bili vojnici. Svaki spartijat imao je zemljišni posed određene veličine – **kler**, koji se nije mogao ni podeliti ni otuđiti.
2. **Perijeci** su bili potomci pokorenog stanovništva u Sparti, koji su se bavili zemljoradnjom, zanatstvom i trgovinom. Morali su da plaćaju porez i da služe u spartanskoj vojsci.
3. **Heloti** su bili državni robovi, poreklom najčešće Ahajci, koje su Dorci pokorili. Raspoređivani su po kućama Spartijata. Oni su obrađivali kler i radili druge poslove.

Sparta je imala **oligarhijsko** državno uređenje, što znači da je vlast u državi vršio mali broj ljudi iz redova Spartijata. Spartom su vladala **dva kralja**- bazileusa, koji su vršili ulogu Zevsovih sveštenika i vojskovođa, a njihova vlast je bila nasledna(u slučaju rata, jedan kralj bi otišao, drugi bi ostao u Sparti);veće- **geruzija** koju čini 28 doživotno izabranih spartijata starijih od 60 godina i koja je zajedno sa kraljevima upravljala Spartom i vodila državne poslove; narodna skupština- **apela** koju su činili svi spartijati stariji od 30 godina, koji su se sastajali jednom mesečno kako bi saslušali odluke kraljeva i geruzije, bez prava odlučivanja, ali u nadležnosti apele je spadalo objavljivanje rata i sklapanje mira, izbor efora i članova geruzije; **petorica efora** su čuvali red i mir u Sparti, sudili u parnicama, nadgledali su kraljeve i pratili ih na pohodima i birani su na godinu dana. Oni su organizovali i **kriptije**, da bi se iz redova Helota uklonili oni koji bi mogli dići pobunu.

Spartansko vaspitanje se odnosilo na decu i omladinu Spartijata, koji su se pripremali za vojni poziv. Mlade spartijate su učili **lakonskom govoru**, koji predstavlja kratko i jezgrovito izražavanje. Običaji zajedničkog obedovanja Spartijata naziva se **sisitija**.

U drugoj polovini VIII veka p.n.e Spartanci su zauzeli susednu **Meseniju**, čiji stanovnici su pretvoreni u Helote.

Sredinom VI veka p.n.e. Sparta osniva **Peloponeski savez**, u koji je okupila sve polise poluostrva Peloponeza.

ATINA

Atina se nalazi na poluostrvu **Atici** pod planinom **Himetom**. Nju su osnovali **Jonci**.

Po legendi, stanovnike Atike je u XII veku p.n.e ujedinio **Tezej**.

Stanovništvo Atine se deli na **eupatride** – pripadnike aristokratije i **demos**- narod.

U Atini su imućniji imali veći broj robova.

Među robovima je bilo stranaca i Grka koji su pali u dužničko ropstvo.

U najstarije doba Atinom je vladao **bazileus**. Njegova vlast je bila nasledna i doživotna.

Poslednji atinski bazileus je bio **Kodro** koji je poginuo u odbrani Atine od napadača.

Umesto njega vlast preuzimaju **devetorica arhonata**. Arhonati su tu funkciju vršili najpre doživotno, potom im je mandat bio ograničen na deset, a posle na godinu dana.

Jedan od arhonata bio je vrhovni komadant atinske vojske, dok su drugi imali sveštenečke i sudske dužnosti. Oni su vladali zajedno sa većem **areopagom** koga su činili odsluženi arhonti i čija je nadležnost bila nadgledanje državnih poslova i čuvanje zakona. Dobilo je naziv po brdu posvećenom bogu rata Aresu na kome su zasedali.

Ekslesiju – narodnu skupštinu, činili su svi slobodni atinski građani.

Javlja se **demokratija**- vladavina naroda. Pravo glasa su imali svi punoletni muškarci iz Atine. Žene, **meteci** (stranci) i robovi nisu imali pravo glasa.

Prve pisane zakone je doneo arhont **Drakon 621. p.n.e** . Ovi zakoni su bili strogi, pa otuda izreka „drakonska kazna”. O njima se govorilo da su pisani krvlju, a ne mastilom. Demos je bio nezadovoljan vladavinom eupatrida i želeo je da se uključi u politički život Atine. To će biti razlog da se u atinskom društvu izvrše reforme.

Arhont **Solon** je **594 p.n.e** ukinuo dužničko ropstvo i izvršio podelu stanovništva na četiri razreda prema imovinskom stanju. Osniva veće **četiri stotine** koje čine predstavnici prva tri reda. Ovo veće je pretresalo sva pitanja koja su iznošena pred eklesiju.

Posle Solonove smrti **560 p.n.e** vlast u Atini osvaja **Pizistrat**, tako što je sam sebe ranio, a potom optužio svoje političke protivnike za taj čin. Pošto je dobio telohranitelje, zauzeo je Akropolj i uzeo svu vlast za sebe. Takva vladavina jednog čoveka se naziva **tiranija**. Za vreme Pizistratove tiranije, Atina je doživela privredni i kulturni procvat. Unapređena je zemljoradnja, zahvaljujući tome što je seljacima podelio posede svojih neprijatelja. Izgrađen je vodovod i zapisani su epovi „Ilijada” i „Odiseja”.

Posle Pizistratove smrti **527 p.n.e** na vlast dolaze njegovi sinovi **Hipija** i **Hiparh**.

Nakon njihovog zbacivanja sa vlasti, arhont **Klisten** je **508 p.n.e** izvršio nove reforme.

On je atinske građane podelio na deset **teritorijalnih fila**. Svaka od tih fila je davala pedeset predstavnika u veće **pet stotina**, koje je zamenilo veće 400.

Klisten zavodi **ostrakizam**, časno progonstvo građana Atine, koji su ugrožavali vlast.

Odluku o privremenom progonstvu je donosila eklesija. Dobilo je ime po ostrakonu, komadiću gline na kome se ispisivalo ime onog koga su hteli da progone.

Progonstvo je moglo trajati i 10 godina, ali imovina progonjenog je ostala i dalje cela.

GRČKO-PERSIJSKI RATOWI

Krajem **VI veka p.n.e** Persija se prostirala od reke Ind na istoku do Male Azije na zapadu. Tako su se pod njenom vlašću našle grčke kolonije na maloazijskoj obali.

Sukob između Grka i Persijanaca započinje pobunom grada **Mileta 499. p.n.e**. Time izbija **Jonski ustanak**. Građani Mileta se prvo obraćaju Sparti za pomoć, ali pošto je odbila, dobijaju pomoć od Atinjana. Ustanak je zahvatio Kipar i gradove na obali Mramornog i Crnog mora. Do odlučujuće bitke između Grka i Persijanaca je došlo **494. p.n.e** kod **ostrva Lade**. Persijanci su pobedili i potom spalili Milet.

Persijska vojska je **490 p.n.e** prešla Egejsko more i iskrcala se na istočnoj obali Atike na **Maratonskom polju**. Međutim, u **bici na Maraton polju**, malobrojnija atinska vojska na čelu sa **Militijadom** je odnela pobjedu.

Poraženi car Darije I se vraća u Malu Aziju i odlazi u Egipat kako bi ugasio pobunu.

Posle ovoga, u Atini su se formirale dve stranke: **pomorsko-aristokratska** na čelu sa **Temistokleom** koji se zalagao za izgradnju flote, jer je smatrao da je budućnost Atine na moru, i **suvozemna-aristokratska** stranka sa čelom sa **Aristidom** koji se zalagao za stvaranje suvozemne vojske. U eklesiji je preovladalo Temistokleovo mišljenje. Aristid je **483. p.n.e** proteran iz Atine.

U **Korintu** je **481 p.n.e** formiran savez grčkih polisa, koji su se izjasnili za borbu protiv Persijanaca. Komanda nad vojskom je poverena spartanskom kralju **Leonidi**. U **Termopilskom klancu 480. p.n.e** udružena vojska sa Leonidom na čelu je doživela poraz od persijskog cara **Kserksa**. Kserks je potom krenuo na Atinu i spalio je do temelja.

Međutim, Atinjani su se povukli na obližnje ostrvo **Salaminu**. Tamo se iste godine održala pomorska bitka gde je atinska flota odnela pobjedu. Sledeće godine, **479. p.n.e** održale su se bitke kod **Plateje** i **Maratona** u kojima je nanesen još veći poraz Persijancima. Prema predanju, one su se odigrale istog dana.

Atina je **478 p.n.e** formirala **Delski savez** sa središtem na ostrvu **Delosu**. Ona je u savez okupila grčke polise koji su bili zainteresovani za nastavak rata protiv Persijanaca. U nastavku rata, koji je vođen u Maloj Aziji, Persijanci su na ušću reke **Eurimedont** pretrpeli poraz i na moru i na kopnu **468 p.n.e**. Posle ovih uspeha, Atina je stekla prevlast- **hegemoniju**. Članice Delskog Saveza su u zajedničku blagajnu uplaćivale određeni iznos- **foros**. Saveznička blagajna je sa ostrva Delos **454 p.n.e** prenesena u Atinu, čime je nastao **Atinski pomorski savez**.

Do konačnog sklapanja mira između Grka i Persijanaca došlo je **449 p.n.e**.

Ovaj mir se naziva **Kalijin mir** i sa njime se završavaju ovi ratovi.

Periklovo doba

U godinama koje su usledile nakon Maratonske bitke, vodeću ulogu u političkom životu Atinjana je imao Temistokle, koji je postavio temelje atinskoj pomorskoj moći.

Zahvaljujući otkriću srebra u atinskim rudnicima, ubedio je eklesiju da izgrade 200 **trijera** tj. bojnih brodova sa tri jedra, na kojima je počivala snaga Atine.

On je 468. p.n.e ostrakovan. Tada se u političkom životu Atine javlja **Perikle**. Imao je veliku podršku demosa. Od **443. p.n.e** do svoje smrti, imao je ulogu **stratega**, vojnog komadanta. Uvodi plate za vršioci svih državnih poslova. Siromašni Atinjani su dobijali pozorišni novac- **teorikon**. Ovi troškovi su se plaćali iz blagajne Atinskog pomorskog saveza. Eklesija je **451 p.n.e** izglasala na njegov predlog zakon po kome punopravni atinski građani mogu biti samo oni čija su oba roditelja Atinjani.

Od Periklovog vremena, odlučujuća uloga u politici je pripala narodnoj skupštini.

Nju su činili svi punoletni atinski građani. Ona je imala nadležnosti da vodi atinsku spoljnu politiku, donosi odluke o objavi rata i sklapanju mira, prima izaslanike iz drugih polisa i zemalja i da ih sasluša, da određuje zapovednike vojske, da bira svake godine desetoricu stratega, da u miru daje građanska prava strancima i da sudi u slučaju teških prestupa kao što su izdaja države ili podrivanje demokratije. Značajnu ulogu zadržava i dalje veće pet stotina, dok su areopagu ostavljene samo **sudske funkcije**.

Cilj Periklove spoljne politike je bio da Atinu učini najmoćnijim polisom Grčke i da sve Helene ujedini pod njenim vodstvom. Sredinom V veka p.n.e Atina je imala prevlast na Egejskom moru, a njenu vlast su priznavale **Beotija** i **Fokida**. Atinskom pomorskom savezu su prešle **Megara**, bivša članica Peloponeskog saveza i gradovi **Ahaje** na severu Peloponeza. To će biti razlog da Spartanci upadnu u srednju Grčku i napadnu Atiku, međutim **446. p.n.e** će se sklopiti mir na **trideset godina**.

Uticaj Atine se proširio u Trakiji, gde je osnovan **Amfipolj**. Veze su uspostavljene sa grčkim kolonijama u južnoj Italiji, gde Atinjani osnivaju **Turij**.

Međutim, nezadovoljstvo atinskom hegemonijom je izraženo naročito **440 p.n.e** pošto je izbila pobuna na ostrvu **Samos** i u **Vizantu**. To je navelo Perikla da na čelu vojske krene i uguši pobune. Pošto je u tome uspeo, sačuvao je atinsku pomorsku državu.

Za vreme Perikla, obnovljeni su hramovi na Akropolju koje su Persijanci srušili. Ponovo su se održavale **panatenejske igre**, posvećene Atini, koje su se odigravale svake godine. Atina je ponovo opasana bedemima, a duž puta prema luci **Pirej** izgrađeni su **dugi bedemi**. U ovo doba, Atina je bila na vrhuncu svoje moći.

PELOPONESKI RAT

Uzrok rata između Sparte i Atine je bila borba za prevlast u grčkom svetu, prema **Tukididu**.

Prvi period rata se naziva **Arhidamov rat** i traje od **431-421 p.n.e**. Nazvan je po spartanskom kralju **Arhidamu**. Rat je započela **Sparta** napadajući Atiku.

Prilikom opsade Atine, izbila je kuga, od koje je mnogo ljudi umrlo, uključujući i **Perikla (429 p.n.e)**. Posle njegove smrti su se formirale dve stranke.

Stranku **aristokrata** je predvodio **Nikija** koji se zalagao za sklapanje mira sa Spartom, dok je stranku **demokrata** predvodio **Kleon** koji se zalagao za nastavak rata. Eklesija je podržala Kleona, čime se rat nastavio. Atinska flota je **425 p.n.e** osvojila **Pilos**, na Peloponezu, blizu Sparte. Spartanci su ubrzo preneli borbe u Trakiju, gde je došlo **422 p.n.e** do sukoba kod **Amfipolja**, gde su poginuli **Kleon**, tada vojskovođa, i spartanski kralj **Brasida**. Sledeće godine je potpisan **Nikijin mir** na pedeset godina, pošto su oba polisa bila iscrpljena borbom. Međutim, rat se nastavio **415 p.n.e**.

Čuveni atinski strateg **Alkibijad** je krenuo sa flotom na Siciliju sa ciljem da osvoji **Sirakuzu**. Njemu su se pridružili i Nikija i **Lamah**. Po dolasku na Siciliju, Alkibijad je lažno optužen da je oskrnavio kult boga Hermesa, što ga je navelo da ostavi atinsku flotu i pobjegne u Spartu. Atinjani su držali opsadu Sirakuze do **413 p.n.e** kada su došli Spartanici i razbili opsadu. Naneli su im neviđen poraz na reci **Asinaru**.

Nikija se predao, pa je potom pogubljen, dok su ostali atinski zarobljenici odvedeni u sirakuške kamenolome. Ovo je za Atinu bila katastrofa, pošto je skoro cela flota uništena i mnogo života bilo odneseno.

Po Alkibijadovom savetu su Spartanci iste godine osvojili **Dekeleju** na severu Atike. Poslednje bitke Peloponeskog saveza su vođene u **Helespontu** (Dardanelima).

Atina je doživela poraz u pomorskoj bici kod reke **Egospotam 405 p.n.e**. Atina je tada bila i sa kopna i sa mora potpuno odsečena. Spartanski vojskovođa **Lisandar** je počeo da oslobađa članove Atinskog pomorskog saveza.

Na kraju su Atinjani bili primorani da se predaju **404 p.n.e**. Ksenofont je zabeležio uslove na mira. Atinjani su morali da sruše Duge bedeme i da predaju svoju flotu.

U Atini je uspostavljen oligarhijski režim **trideset tirana** koji je već sledeće godine zbačen. Godine **403 p.n.e** se vratila demokratija u Atinu.

KULTURA I RELIGIJA

Grci su bili **politeisti**. Njihova božanstva su najpre bila vezana za prirodne, a potom i za društvene pojave. Bogovi su im bili **antropomorfni** (u ljudskom obliku).

Najznačajnija grčka božanstva su:

Zevs- vrhovni bog i bog groma.

Hera- Zevsova žena i zaštitnica braka.

Had- bog podzemnog sveta i suprug **Persefone**.

Posejdon- bog mora, Zevsov i Hadov brat.

Afrodita- boginja lepote i ljubav. **Ares**- bog rata. **Atina**- boginja mudrosti. **Artemida**- boginja lova. **Hermes**- bog zaštitnik trgovaca. **Apolon**- bog sunca, u čijem društvu su zaštitnice umetnosti- **muze**. **Hefest**- bog vatre i kovača. **Dionis**- bog vina.

Sva sudbina ovog sveta se nalazila u rukama tri **moire** koje pletu klupko života. Pored bogova, u grčkoj mitologiji značajnu ulogu imaju **heroji**, sinovi koji su rođeni iz ljubavi bogova i smrtnika. Među njima su **Herakle** i **Ahil**.

Stari Grci su verovali u postojanje fantastičnih bića sa naprirodnim moćima. To su bili **kentauri**, **sirene**, **satiri**, **divovi** i **Kerber**- troglavi pas-čuvar podzemnog sveta. Čuveno grčko proročište se nalazilo u **Delfima** u Apolonovom svetilištu. Sveštenica **Pitija** je proricala budućnost i prenosila savete bogova, a odgovori na pitanja su uvek bivali dvosmisleni.

U starom veku, grčka kultura se najviše ističe. Ona je neposredno uticala na rimsku, a kasnije i na evropsku kulturu. Grčki stvaralački duh bio je izražen u raznim delima. U arhitekturi su se razvila tri stila dorski, jonski i korintski.

Korintski stil nastaje u V veku p.n.e koga obeležavaju kitnjasti i raskošni kapiteli.

U **dorskom** stilu je sagrađen **Partenon** na atinskom Akropolju, posvećen Atini.

Pored njega su izgrađeni i **Propileji**. Nad izgradnjom hrama je bio zadužen **Fidija**.

U **jonskom** stilu, na atinskom Akropolju je izgrađen **Erehtejon**, posvećen legendarnom atinskom kralju Erehteju.

Najranije grčko vajarstvo odlikuju skulpture mladića- **kurosi** i devojaka- **kore**.

Kasnije, u V i IV veku p.n.e dela postaju realističnija. Značajni vajari tog perioda su:

Miron- Diskobolis- „Bacač diska”

Poliklet- Doriforos- „Kopljonoša”

Fidija- statua **Atine Partenos**(device) u Partenonu i statua Zeusa u Olimpiji.

Statua Zeusa u Olimpiji, izvajana u zlatu i slonovači, spada u sedam svetskih čuda antičkog sveta.

Svetska čuda antičkog sveta su: Piramide u Gizi (jedino koje i danas postoji); Semiramidini viseći vrtovi u Vavilonu; Apolonova statua na Rodosu (Kolos sa Rodosa); Artemidin hram u Efesu; Zevsova statua u Olimpiji; Mauzolej u Halikarnasu.

Razvoj grčkog slikarstva poznat je na osnovu predstava na očuvanim vazama i ponekim mozaicima. Najstarije oslikane vaze potiču iz VIII i VII veka p.n.e i one su ukrašene geometrisjkim oblicima. Vremenom, njih zamenjuju realne predstave ljudi i predmeta. Ove figure su imale izobličenu perspektivu. Postojale su dve tehnike slikanja na vazi: crvenom bojom na crnoj podlozi i crnom bojom na crvenoj podlozi. Značajni starogrčki slikar je bio **Polignot**.

Grčka književnost se najpre razvija iz epske poezije. Prvi pesnici se nazivaju **rapsodi**, od kojih je najpoznatiji bio Homer. Smatra se da je bio iz Efesa i da je živio u VIII veku p.n.e. Njemu se pripisuju epovi koji pevaju o Trojanskom (Ilijskom) ratu, od kojih su očuvani „**Ilijada**” i „**Odiseja**”. Epski pesnik **Hesiod** je autor dela „**Teogonija**” tj. rađanje bogova, u kome je opevao stvaranje sveta iz ništavila i dela „**Poslovi i dani**” u kome peva o običnom svakodnevnom životu običnih Grka i koji daje savete vezane za setvu, žetvu, ribolov, lov...Od proznih stvaralaca, najznačajniji je pisac basni **Ezop**.

Razvijala se i lirska poezija. Njeni najznačajniji predstavnici su **Pindar** iz Tebe, pesnik koji je posvećivao ode pobednicima na olimpijskim igrama i **Sapfo**, ženska pesnikinja sa ostrva Lezbosa, koja je uglavnom pisala ljubavnu poeziju.

Kao književna vrsta, **drama** se razvila iz svečanosti posvećenim bogu Dionisu. Sama reč drama na grčkom znači radnja. Ona se održavala na sceni (grč. skena- pozornica), na trgovima ili u **teatrima**. Drama se deli na **tragediju, komediju i dramu u užem smislu**.

Najpoznatiji pisci tragedija u VI veku p.n.e su bili:

Sofokle- „Antigona”; „Kralj Edip”.

Eshil- „Persijanci”; „Okovani Prometej”.

Euripid- „Hipolit”; „Medeja”.

Pisac **komedija** u V veku p.n.e je bio **Aristofan**, koji je napisao dela:

„Žene u narodnoj skupštini”; „Vitezovi”; „Oblakinje”.

Grci su posebno negovali i cenili **istoriju**. Osnivač istorije kao zasebne discipline je bio **Herodot** iz Halikarnasa (danas Bodrum u Turskoj), koji je živeo u V veku p.n.e.

On je autor dela „ **Istorija**”. Pored grčke istorije, zabeležio je i istoriju istočnih naroda. Najveći grčki istoričar je bio **Tukidid** iz Atine. Napisao je „**Istoriju Peloponeskog rata**” u kom je on sam bio učesnik. Na njega se nadovezao **Ksenofont** svojim delom „**Helenska istorija**” koje obuhvata period od 410-363 p.n.e.

Grci su pružili veliki doprinos u nauci, naročito u **matematici, astronomiji i medicini**.

Miletski mislioci iz VI veka p.n.e (Tales i njegovi sledbenici) su odbacili predstavu o Zemlji kao ravnoj ploči i zamislili su je kao lopta, mada je to učenje do XV veka često potiskivano. Dokaz im je bio u mesečevim menama, koje nastaju zbog zemljinog bacanja senke na njegovu površinu. Došli su do saznanja da mesec svetli zato što odbija sunčevu svetlost. Međutim, verovali su da se zemlja nalazi u centru svemira i da se sve okreće oko nje (**geocentrični sistem**).

Medicina se isto značajno razvijala. Lekari su imali veliki ugled u helenskom svetu.

Čuveni grčki lekar je bio **Hipokrat** sa Kosa. I danas, lekari polažu njegovu zakletvu.

Zaštitnik lekara je **Asklepije**. Stari Grci su među prvima razmišljali o suštinskim problemima sveta koji ih okružuje, kao i o problemima prirode i društva.

Zahvaljujući tome nastala je **filozofija** kao najopštija nauka iz koje će se vremenom i druge nauke razviti. Grčka filozofija se deli po predmetima istraživanja na **kosmološki, antropološki, sistemski i helenski** period.

Najpre se počela razvijati u Miletu krajem **VII** i početkom **VI** veka p.n.e.

Naznačajniji grčki filozofi su bili **Tales iz Mileta**, za koga je prauzrok svega bio u vodi, **Anaksimenes** koji je verovao da se sve sastoji od vazduha, **Anaksimandar** koji je video prauzrok u apejronu, **Heraklit iz Efesa** je video uzrok svega u vatri, **Pitagora** i njegovi sledbenici su smatrali da se sve sastoji od brojeva, **Demokrit** da se sve sastoji od **atoma**, **Anaksagora** od materije.

U V veku p.n.e se javljaju putujući filozofi koji su naplaćivali svoje znanje i podučavali druge besedništvom- **sofisti**. Značajni sofisti su bili **Protagora, Gorgija, Hipija**...

Sokrat je imao idealistički pogled na svet i prauzrok svega je video u **duhu**. Smatra da je cilj ljudskog života sreća. **Platon** je bio njegov učenik, koji je prauzrok svega video u posebnom svetu ideja. Napisao je mnoga dela: „Država”, „Zakoni”.

On osniva **Atinsku akademiju** koju će vizantijski car Justinijan ukinuti 529 n.e. **Aristotel** je bio Platonov učenik, koji je imao materijalistički pogled na svet. Napisao je delo „Politika”. On je tvorac **Peripatetičke škole**. Njegova škola se naziva **Licej**. Jedan od njegovih učenika je bio Aleksandar Makedonski.

MAKEDONSKA DRŽAVA

Vodeću ulogu u helenskom svetu je imala Sparta nakon završetka Peloponeskog rata. Njena hegemonija se zasnivala na tome da se njena vojska pod posebnim nadzornicima **harmostima** nalazila u polisima koji su priznavali njenu vrhovnu vlast. Ovi polisi su Sparti plaćali svake godine danak. Međutim, spartansku prevlast je ugrozila najpre **Teba**, grad u Beotiji, sa svojim vojskovođama **Epaminondom** i **Pelopidom** koji su organizovali tebansku vojsku i formirali **Svetu čet**u, koju je činilo 300 najhrabrijih vojnika. Teba je odnela pobjedu nad Spartom **371. p.n.e** kod **Leuktre** i time je svela na beznačajnu državu. Ovakav uspon tebanske moći je naterao Spartu i Atinu da stvore savez, zajedno sa drugim polisima. Zajedno su skršili moć Tebe **362 p.n.e** u bici kod **Matineje**. Sukobe među polisima u prvoj polovini **IV veka** je iskoristila **Makedonija**, država na severu Grčke. Nagli uspon Makedonije započinje za vreme vladavine kralja **Filipa II** (359-336 p.n.e), sina kralja Aminte, koji je organizovao vojsku i stvorio **falangu** (četu kopljanika). Bio je oženjen epirskom princezom **Olimpijatom**. Krenuo je u pohod na grčke polise. Ratovima i diplomatijom je proširio svoj uticaj na Tesaliju i veći deo Srednje Grčke, zajedno sa Delfima. Najveći protivnik Filipa II je bila Atina. U njoj je čuveni govornik **Demosten** održao svoje čuvene govore protiv Filipa II (poznate kao **Filipike**) u kojima je pozivao Grke da se ujedine u borbi protiv Persijanaca. Smatrao je da Atina, Teba, Sparta i Argos moraju sklopiti savez kako bi se oduprli varvarima. Međutim, sofista i besednik **Isokrat** je video u ličnosti Filipa II ujedinitelja Helena. Pozivao je Grke da prihvate njegovu kraljevku vlast i da ujedinjeni krenu protiv Persijanaca. Međutim, rat između Makedonaca i Grka se nije mogao izbeći. Filip II je u bici kod **Heroneje 338 p.n.e** porazio udruženu vojsku Tebe i Atine. Tada je poginula celokupna Sveta četa, kojima su Tebanci podignuli spomenik **Heronejski lav**. Poraz kod Heroneje predstavlja kraj samostalnosti grčkih polisa. Atina je bila prisiljena da raspusti Drugi atinski pomorski savez koji je osnovala 377 p.n.e i da ustupi gradove u Trakiji i na poluostrvu Halkidikiju. Nakon što je pokorio Grčku, Filip II je odlučio da krene u pohod protiv Persije. Sazvao je **337 p.n.e Svehelenski kongres** u **Korintu**. Filip II je izabran za vrhovnog komandanta vojske, ali nije uspeo da krene u pohod, pošto je ubijen **336 p.n.e**.

ALEKSANDAR VELIKI

Posle atentata na Filipa II, na vlast dolazi njegov sin **Aleksandar Veliki (336-323 p.n.e)**, koji je bio učenik Aristotela i kome je Ahil bio veliki uzor. Stupio je kao mladić na presto. **335 p.n.e** je krenuo u pohod na severne granice kraljevine kako bi odbio varvarske napade. Tom prilikom se susreo sa Keltima iz Podunavlja i potom ih je proglasio saveznicima, pošto se nisu plašili njega. Međutim, ubrzo su se čule glasine o Aleksandrovoj pogibiji pa su Atina i Teba podigle ustanak protiv makedonske vlasti. Pošto je čuo za pobunu, Aleksandar se vratio u Grčku i

u potpunosti je savladao Tebu. Jedino je poštedeo u Tebi kući pesnika Pindara. Ustanak se vrlo brzo ugasio. Pošto se učvrstio na vlasti i smirio Grčku, Aleksadar je odlučio da krene na Persijance. Prešao je Helespont (Dardanele) i porazio je Persijance u bici na reci **Graniku (334.p.n.e)** u Maloj Aziji. Persija se tada nalazila pod vlašću **Darija III** (335-330 p.n.e). Naredne godine im je nanio poraz u bici kod **Isa (333.p.n.e)**, posle čega osvaja Siriju i Palestinu. Tada je uspeo da zarobi Darijevu porodicu, prema kojoj se ophodio sa velikim poštovanjem. Malo se zadržao kod feničanskog grada Tira, gde je bila skoncentrisana persijska flota. Pošto je osvojio Tir, u Egipat je ušao kao oslobodilac **332 p.n.e**. Marširao je do Amonovog hrama usred Libijske pustinje, i potom se vratio nazad, kako bi dokrajčio Persiju. Moć Persije je konačno skršena u bici kod **Gaugamele 331. p.n.e** u Mesopotamiji. Car Darije je učestvovao u bici, ali je pobegao. Oslobodio je Vavilon i krenuo je prema Suzi. Ubrzo je spalio Persepolis. Gonio je Darija preko Iranske visoravni, sve dok nije saznao da ga je ubio rođak Bes **330 p.n.e**. Sahratio ga je sa velikim počastima. Iz Pele u Makedoniji, preneo je prestonicu svog u **Vavilon**. Oženio se sa ćerkom cara Darija, **Statirom**, čime je nasledio i persijski presto. Pri svojim pohodima, osnivao je gradove, nazvane po njemu. Najznačajnija je bila **Aleksandrija** u Egiptu, koju je osnovao kod ostrva **Faros** pokraj delte Nila. Pored nje, navodno je postojalo još 25 gradova sa istim imenom (jednu je izgradio na mestu Troje). U Vavilonu je obnovio Vavilonski zikirat posvećen Marduku, koji je Kserk porušio nakon poraza kod Salamine. Na svoj dvor uvodi običaj **proskineze** (padanje na kolena pred kraljem). Smatrao je sebe za Zevsovog sina i heroja ravnog Ahilu i Heraklu. U njegovoj vojsci su služili grci, makedonci, persijanci i drugi narodi. Međutim, ovakvoj politici se protivio njegov učitelj Aristotel, sa kojim više nije hteo da govori. Pošto je imao ambiciju da pokori ceo poznati svet, krenuo je na istok **327 p.n.e** na **Indiju**. Njegova vojska je došla do oblasti **Pendžab** (petorečije) na teritoriji današnjeg Pakistana. U bici na reci **Hidaspu** je pobedio kralja **Pendžaba Pora** koga je postavio za upravitelja oblasti u kojoj je vladao, samo da priznaje Aleksandrovu vlast. Međutim, pošto je vojska bila iscrpljena, vratio se u Vavilon, gde je planirajući pohod na zapad umro **323 p.n.e** od malarije.

Helenističke monarhije i kultura

Aleksandrovo kraljevstvo je obuhvatalo teritoriju od Makedonije na zapadu do reke Ind na istoku. Prestonica mu je bila u Vavilonu. Obratio je posebnu pažnju na Persijance, što je potvrdio i brak sa Statirom. Podsticao je zbližavanje Makedonaca i Grka sa narodima istoka, čemu su se mnogi protivili, pa i Aristotel. Njegovo nastojanje da približi narode se najviše primetilo za vreme jedne velike svadbe, koja je održana **324 p.n.e** u kojoj su se grčki i makedonski vojni zapovednici ženili sa persijskim ženama iz arisokratskih porodica. Ovaj događaj u istoriji je poznat kao **svadba Evrope i Azije**. Posle smrti Aleksandra Velikog, izbija sukob između njegovih vojskovođa- **dijadoha**. Ovaj sukob je poznat i kao **Rat dijadoha**. U ovom građanskom ratu su nastradale Olimpijada, Statira i Aleksandrov maloletni sin. Sukob se završio bitkom kod **Ipsa 301 p.n.e** kad se kraljevstvo deli na tri velike i nekoliko manjih država. **Makedonijom** je vladala dinastija **Antigonida**, **Egiptom** su vladali **Ptolomeidi**, a **Sirijom** su vladali **Seleukidi**. Vremenom je značaj stekla i **Pergamska kraljevina** u Maloj Aziji pod vlašću **Atalida**. Indijski maharadža **Ašoka Veliki** je pokorio **Pendžab**. Oko **224 p.n.e** Seleukidi su proterani iz

Irana i Mesopotamije i tada je osnovana **Partija**, persijska država kojom su vladali **Arsasidi**, drevna persijska porodica, kasnije dinastija.

U helenističkim monarhijama, sva vlast je pripadala kralju. On se u svojoj vladavini oslanjao na užu krug aristokratije, koja se nazivala **prijateljima**. Svaka od ovih helenističkih kraljevina je imala dobro razvijen činovnički sistem, u kome su Makedonci i Grci bili većina. Zavisno od monarhije, helenski kraljevi su imali različite titule (Ptolomej je dobio titulu faraona u Egiptu). Koristili su se lokalnim sistemima uprave (teritorija kojom su vladali Seleukidi je bila podeljena na satrapij; Egipat pod Ptolomeidima je bio podeljen na provincije i nome)

Helenistička kultura je nastala kao posledica Aleksandrovih osvajanja i sintezom grčke i istočnjačkih kultura. U helenističkim kraljevinama se javlja **sinkretizam** (spajanje religija). Primer je **Sarapis**, sinteza Ozirisa i Aklepija. Kult egipatske boginje **Izide** se preneo u čitavom helenističkom svetu. U arhitekturi preovladava **korintski stil**. Gradovi su građeni po planu grčkog arhitekta **Hipodama**. Svetionik **Faros** u Aleksandriji je jedno od sedam čuda antičkog sveta i njegov nacrt je stvorio arhitekta **Sostrat**. Javljaju se skulpture poput **Nike sa Samotrake** i kompozicije „**Laokoon i njegovi sinovi**”. **Lisip** je autor Aleksandrovih portreta i skulpture „**Strugač**”. Najznačajniji helenistički istoričar je bio **Polibije**, koji je napisao delo „**Istorija**”. U Aleksandriji je izgrađen dom muza-**Muzeon** u čijem sastavu se nalazila **Aleksandrijska biblioteka** koja je držala preko 100 000 dela. Izgorela je **48 p.n.e** sa velikim brojem dela. Helenističkoj filozofiji pripadaju **Epikur, Zenon i Diogen**. Najpoznatiji naučnici su bili matematičar **Euklid**, koji je napisao delo „Elementi” u kome je postavio osnov današnjoj geometriji, astronomi **Eratosten**, koji je izračunao Zemljin obim, **Aristarh**- tvorac heliocentrične teorije, **Ptolomej**- napisao „Veliko delo”, fizičari **Arhimed** (postavio je temelje mehanici i izučavanju fluida u delima „O ravnoteži”; „O plovećim telima”) i **Heron** koji je otkrio princip rada parne mašine.

STARI RIM

Rimska država je nastala na Apeninskom poluostrvu, iz grada **Rima** na obali reke **Tibar**, koji je po predanju osnovan **753 p.n.e**.

Po državnom uređenju, doba rimske imperije se mogu podeliti na:

- **Kraljevstvo(753-509 p.n.e)**
- **Republika(509-30 p.n.e)**
- **Carstvo: Principat (30p.n.e-284n.e)**
- Dominat (284-476)**

KRALJEVSTVO

U starom veku su na Apeninskom poluostrvu živeli mnogi narodi i plemena. Na severu su živeli **Kelti (Gali)** u dolini reke Po. Na prostoru između reka Arno i Tibar (Toskana) **Etrurci**, dok su srednji i južni deo Apeninskog poluostrva naseljavali **Italici**, indoevropska plemena, među kojima su najznačajniji **Latini i Samniti**. Grci su na jugu Italije osnivali svoje kolonije (Napulj, Tarent) i zbog toga se taj deo zvao Magna graecia (Velika Grčka). Najmoćniji neprijatelji Rimljana u vreme kraljeva su bili Etrurci, koji su se tu doselili u **XIII p.n.e**. Tokom **VII i VI veka p.n.e** su vladali većim delom Italije.

Dostigli su visok stepen kulturnog razvitka zahvaljujući vezama sa Grcima. Oni nikada nisu bili jedinstveni, već su predstavljali savez od 12 velikih gradova. Od Grka su primili pismo, koje su Rimljani preuzeli i napravili **latinicu**, međutim, sam etrurski jezik nije dešifrovan. Poznati su bili po **nekropolama**- velikim gradovima-grobnicama.

Prema mitovima, Rim je osnovao **Romul**. On je bio potomak **Eneje**, koji je preživeo Trojanski rat i osnovao grad **Alba Longu**. Njegovi potomci su bili **Numitor i Amulije**. U nameri da preuzme vlast, Amulije je zbacio Numitora i zvaladao Alba Longom, dok je njegovu ćerku **Reu Silviju** odveo u hram vestalki (devica). Tamo je začela sa bogom rata **Marsom** i rodila blizance **Romula i Rema**, koje je po Amulijevom naređenju sluga trebalo da baci u Tibar, ali pošto se sažalio, ostavio ih je na obali (ili ih je, pak, oluja izbacila na obalu). Tada je naišla **vučica** i podojila braću. Potom ih je zapazio jedan pastir, koji ih je vaspitao kao svoje sinove. Međutim, pošto su saznali svoje poreklo, zbacili su Amulija i vratili su svog dedu na vlast. Potom su odlučili da podignu grad na mestu gde ih je vučica spasila. Prilikom određivanja granice budućeg grada, Romul je ubio Rema i osnovao je potom Rim. On je bio **prvi rimski kralj**. Za njega se vezuje i legenda o otmici **Sabinjanki**. Pošto je broj muškaraca za vreme Romula bio veliki, nije bilo dovoljno žena. Romul je zbog toga upao u zemlju Sabinjana i oteo njihove žene. Sabinjani su tada obuzeti gnevom napali Rim. U bitku su ušle Sabinjanke, koje su se bacile među ratnike, rastavile ih i izmirile.

Tada su se oni ujedinili pod vlašću Romula i sabinskog kralja **Tita Tacija**.

Rim je nastao na sedam brežuljaka- **Kapitol, Aventin, Palatin, Kvirinal, Viminal, Eskvilin, Celij**.

U ovo doba rima, vladalo je **sedam kraljeva- Romul, Numa Pompilije, Tul Hostilije, Anko Marcelije, Tarkvinije Stariji, Servije Tulije i Tarkvinije Oholi**. Tarkvinije Stariji, Servije Tulije i Tarkvinije Oholi su bili etrurskog porekla. U doba kraljeva, Rimljani su se delili na **patricije i plebejce**. Patriciji su bili plemenitog porekla. Verovalo se da su potomci prvih **senatora** koje je imenovao Romul. Uživali su privilegije i zauzimali položaje u državnoj upravi. **Plebejci** su bili običan narod, slobodni građani, ali bez političkih prava. Svu vlast u državi je imao kralj. Njegova vlast je bila izborna. U ratu je bio vrhovni zapovednik vojske, a u miru je vodio spoljnu politiku, donosio zakone i sudio. U svojoj vladavini se oslanjao na **Senat**, koga je činilo **300 senatora**, predstavnika najuglednijih porodica, čija uloga je bila savetodavna. Pretposlednji rimski kralj **Servije Tulije** je izvršio reforme, kojima je rimske građane podelio na **pet klasa** prema veličini njihovih zemljišnih poseda. Njegove reforme su omogućile bogatim plebejcima da se uključe u vođenje državnih poslova. Izgradio je velike zidine oko Rima. Period kraljevstva se završava **509 p.n.e** zbacivanjem **Tarkvinija Oholog**. To su učinili patriciji, jer nisu bili zadovoljni vladavinom.

DOBA REPUBLIKE

Borba između plebejaca i patricija je započela u **V veku p.n.e** i trajala je do kraja **IV veka p.n.e**. Plebejci su želeli da imaju podjednaka prava kao i patriciji. Njihovo nezadovoljstvo je prouzrokovano neravnopravnom raspodelom državne zemlje (**ager publicus**) koju su dobijali uglavnom patriciji u zakup.

Borba između patricija i plebejaca se odigrala u četiri faze.

Prva faza je započela **494 p.n.e** kada su plebejci odlučili da napuste Rim i osnuju sopstveni grad. Patriciji su ubrzo potom bili spremni za popuštanje njihovim zahtevima. Najsiromašniji plebejci su bili oslobođeni duga. Priznato im je pravo održavanja sopstvenih- **plebejskih skupština** i biranja zaštitnika njihovih prava- **narodnih tribuna**. Prvo ih je birano dvoje, a potom desetoro. Oni su bili neprikosnovene ličnosti koje su imali pravo **veta** (zabrane) na sve odluke koje nisu bile u skladu sa interesima plebejaca.

Tokom druge faze, plebejci su zahtevali ukidanje običajnog prava i stvaranje pisanih zakona, kako bi se izbegla bilo kakva zloupotreba. Njihov zahtev se obistinio **451 p.n.e** kada su pet patricija i pet plebejaca kao komisija doneli **Zakon XII tablica**. Sa ovim zakonikom započinje razvoj **rimskog prava**, koje je danas osnova prava evropskih država.

U trećoj fazi plebejci su zahtevali da se njihov ekonomski položaj poboljša i da imaju podjednaka prava kao patriciji. Ova faza se odigrala **367 p.n.e**. To su postigli sa zakonom koji je ograničavao svima da imaju više od 500 jugera (1 j= 2500 m²) državne zemlje. Na predlog narodnih tribuna **Sekstija i Licinija** omogućeno je plebejcima da steknu zvanje **konzula**.

U četvroj, poslednjoj fazi borbe, koja se dogodila **326 p.n.e** plebejci su potpuno izjednačeni u pravima sa patricijima. Svi položaji u vlasti su im bili dostupni, dužničko srodstvo je ukinuto i dozvoljen je brak između plebejaca i patricija. Bogati plebejci su imali najviše koristi od ove pobede. Dolazi do stvaranja novog sloja aristokratije- **optimata** ili **nobila**, koji su poticali od običnog naroda, a ne od prvih senatora (patricija).

Državno uređenje u doba republike

Središte političkog, poslovnog i društvenog života Rima bio je **forum**. Nakon zbacivanja Tarkvinija Oholog, državom su u doba republike upravljali **magistrati, senat i komicije**- narodne skupštine.

Rimske magistrature čine dvojica **konzula, pretori, edili, kvestori i cenzori**.

Sem cenzora, svi spadaju u redovne magistrature i birani su na godnu dana.

Magistrati su birani iz redova bogatijih građana, pošto se za vršenje državnih poslova **nije dobijala nadoknada**. Njihova vlast je bila dvostruko ograničena, pošto im je mandat bio vremenski ograničen i svaki magistrat je imao jednog ili više kolega.

U doba republike najvišu vlast su imali **dvojica konzula**. Oni su sazivali sednice Senata i narodnih skupština, predlagali zakone i brinuli se za sprovođenje donesenih odluka.

U vreme rata, konzuli imaju ulogu vojskovođe. Simbol njihove vlasti predstavlja fascēs (snopić pruća) koji su ispred njih nosili **liktori**. Tokom ratova, konzuli su imali pravo izricanja smrtno kazne.

Pretori su bili iza konzula po rang. Sudili su u sporovima između rimskih građana i u parnicama između rimskih građana i stranaca. Neki od njih su bili i zapovednici vojske u ratnim pohodima, a neki su upravljali **provincijama** (vanitalske teritorije).

Edili su bili zaduženi za održavanje reda i mira u Rimu, priređivali su gladijatorske igre i brinuli su se o snadbevanju grada žitom.

Kvestori su bili najniži po rang u među magistratima. Oni su vodili brigu o državnoj blagajni i arhivu. U ratnim pohodima su se dogovarali o raspodeli plena između vojnika.

Dvojica cenzora su se birala jednom u pet godina na mandat od godinu i po dana. Popisivali su rimske građane i utvrđivali njihovo imovinsko stanje, zahvaljujući čemu su određivali visinu poreza po građaninu. Sastavljali su spisak senatora i iz Senata su imali pravo da isključe nedostojne članove.

Diktator je biran u vreme velike ratne opasnosti, na šest meseci. Njegova vlast je za to vreme bila neograničena.

Senat čini 300 isluženih magistrata- senatori. Oni su vodili spoljnu politiku i nadzirali sve finansijske poslove, iako su formalno imali savetodavnu ulogu.

U republici je postojalo više narodnih skupština (**komicija**), čiji je sastav bio različit.

U nekima su zasedali svi rimski građani, a u nekim samo plebejci. U komicijama su birani magistrati, donošeni zakoni i odlučivalo se o ratu i miru. Imale su pravo da potvrđuju i poništavaju sve saveze i mirovne ugovore.

Rim je trgovao i dobijao žito preko luke **Ostije**.

OSVAJANJE ITALIJE

Rimska osvajanja Italije započinju ratovima protiv **Etruraca** i **Latina**. Najveći otpor Rimljanima je pružao etrurski grad **Veji**, sa kojim se sporio oko prava korišćenja solana na ušću Tibra. Ovaj grad je pokoren **396 p.n.e**. Nakon osvajanja Etrurije, Rimljani su došli u dodir sa **Galima** koji su **387 p.n.e** napali i ušli u Rim, u kome samo brdo Kapitol sa Junoninim Hramom nisu zauzeli. Navodno, tokom noći, Gali su probali da se prišunjavu Rimljanima, ali guske u Junoninom hramu su glasno zahukale i probudile Rimljane, koji su odbili napad. Međutim, ubrzo su dali danak Galima, pa su se oni vratili u severnu Italiju. Rimljani su protiv **Samnita** vodili **tri velika rata**. Najteži i najznačajniji je bio **Drugi samnitski rat (327-304 p.n.e)**. U želji da pomognu svojim saveznicima iz grada **Apulije**, Rimljani su se našli u nezavidnom položaju prilikom prolaska kroz **Kaudinski klanac 321 p.n.e**. Tamo su Samniti zarobili veliku rimsku vojsku, i naterali su ih da sklope mir, ali pre toga su ih izvrgli ruglu. Primirje je trajalo pet godina, za koje vreme je Rim ponovo organizovao vojsku. Rimljani su porazili Samnite. U Trećem samnitskom ratu, početkom III veka p.n.e, Rimljani su pokorili Samnite i zavlada celim centralnim Apeninskim poluostrvom.

U želji da osvoje južnu Italiju, Rimljani su došli u sukob sa **Tarentom**. Tarenćani su pozvali epirskog kralja **Pira** koji je stigao sa velikom vojskom, koja je u svom sastavu imala bojne slonove, što je iznenadilo Rimljane. Godine **280 p.n.e** Pir je porazio rimsku vojsku u bici kod **Herakleje**, a sledeće godine kod **Auskuluma**. U ovoj borbi, izgubio je skoro svu vojsku, pa se za njega vezuje izraz "**Pirova pobeda**". Rimljani su konačno odneli pobedu nad Pirom **275 p.n.e** u bici kod **Beneventa**, kada su zaplašili Pirove slonove vatrenim strelama. Slonovi su, uspaničeni, probili sopstevne redove.

Epirski kralj se povukao nazad u Epir, a Rimljani zauzeli Tarent.

Tada se cela Italija našla pod njihovom vlašću.

Prema pokorenim stanovništvu, Rimljani su se različito ophodili. Primenjivali su načelo **divide et impera**- zavadi pa vladaj. Građani pojedinih gradova- **municipija**, imali su skoro sva prava kao i rimski građani. Neki gradovi su dobijali položaj **federata** (saveznika). Mogli su da zadrže samoupravu, ali su morali da daju pomoćne vojne odrede. U najtežem položaju su bile **prefecture**- gradovi bez samouprave.

PUNSKI RATOWI

Kartagina je bila feničanska kolonija na teritoriji današnjeg Tunisa, koju je osnovao grad Tir **814 p.n.e**. Rimljani su Kartaginjane i Feničane zvali **Punima**, i od tuda naziv ratova koji su se vodili protiv njih. Oni su vođeni zbog prevlasti na Sredozemnom moru.

Prvi punski rat je trajao od **264** do **241 p.n.e**. U njemu je konzul **Duilije** odneo značajnu pobedu kod **Mila 260 p.n.e**. Rimljani su korstili spravu zvanu **corvus** (gavran) sa kojom su se iskrcavali na neprijateljske brodove i borili kao na suvom. To im je omogućilo da se bore uspešno protiv Kartaginjana, koji su imali veliko pomorsko iskustvo. Nakon toga, iskrcavaju se kod Kartagine i dižu opsadu, međutim, Rimljani su doživeli poraz **256 p.n.e**. Prvi punski rat se završava **241 p.n.e** u bici kod **Egatskih ostrva**. Sklapanjem mira, Rimljani osvajaju Korziku, Sardiniju i žitorodnu Siciliju (osim grčke Sirakuze), koje su proglašene provincijama.

Kartaginjani su se oporavili brzo od poraza zahvaljujući osvajanju Španije, u kojoj su osnovali svoju koloniju **Novu Kartaginu**. Njihova vlast je ugrozila grčku koloniju **Sagund**, koja je bila rimski saveznik. Kartaginjani su osvojili Sagund **219 p.n.e**, što inicira **Drugi punski rat (218-201 p.n.e)**. Usred osvajanja, Rimljani su objavili rat Kartaginjanima. Međutim, Kartaginjani su na prepad napali Rimljane preko severne Italije. Kartaginski vojskovođa **Hanibal Barka**, sin **Hamilkara Barke**, je krenuo iz Španije sa vojskom i slonovima i prešao je, uz dosta gubitaka, snežne Alpe i ušao u severnu Italiju. Tamo su mu se Gali pridružili. Rimsku vojsku je porazio **217 p.n.e** u bici kod **Trazimenskog jezera**. U Rimu je izabran diktator **Fabije Maksim - Oklevalo** koji je dobio taj nadimak po sprovođenju strategije izbegavanja bitke sa Hanibalom i posrednog iscrpljivanja njegovih snaga, koja u početku nije davala željene rezultate, pa je smenjen. Međutim, u bici kod **Kane 216 p.n.e** Rimljani su doživeli strašan poraz i tek onda se videla opravdanost njegove taktike. Posle toga, u Rimu je izbio strah i panika. Uzvikivalo se Hanibal ante portas (Hanibal je pred vratima).

Međutim, umesto da je krenuo na Rim, Hanibal je krenuo na južnu Italiju, što je omogućilo Rimljanima da se pregrupišu. Rimski vojskovođa **Kornelije Scipionje** osvojio Španiju i potom je prešao u Afriku. Pobedio je Kartaginjane u bici kod **Zame 202 p.n.e**. Sklapanjem mira sledeće godine, Kartagina se obavezala da neće započinjati nikakve ratove bez saglasnosti Rima. Rimljani su dobili Španiju i sve ostale kartaginske posede van Afrike. Grčka kolonija Sirakuza se našla pod vlašću Rimljana. Scipion je zbog svoje pobede u Kartaginskom ratu dobio nadimak **Afrikanac**. Hanibal je pobjegao u Siriju, gde je izvršio samoubistvo kako ga Rimljani ne bi uhvatili živog.

Treći punski rat (149-146 p.n.e). Težnja da Rimljani konačno pokore Kartaginu izražena je u rečima senatora **Katona Starijeg** koje je svaki svoj govor u senatu završavao rečima: "*Uostalom, smatram da Kartaginu treba razoriti!*". Povod za Treći punski rat je Rimljanima pružio napad Kartagine na **Numidiju** u severnoj Africi, čiji je kralj **Masinisa** bio rimski saveznik. Pošto su objavili rat, rimska vojska se iskrkala i opsedala je potom Kartaginu tokom tri godine, posle čega ju je zauzela i razorila. Sa završetkom ovog rata, Rimljani su postali gospodari zapadnog Sredozemlja.

Širenje rimske vlasti na istoku

Na Jadranskom moru, rimske galije su ugrožavali ilirski pirati. Rimljani su poslali izaslanike ilirskoj kraljici **Teuti**, čija je prestonica bila na mestu današnjeg Risna u Boki Kotorskoj (Rhyson). Međutim, Teuta je ubila izaslanike, što je bio povod izbijanju rata između Rimljana i Ilira (**229-228 p.n.e**). Rimljani su porazili Ilire i potom stvorili svoje prvo uporište na Balkanu. Potom se javila težnja da se osvoji Makedonija.

Prvi makedonski rat je vođen **215-205 p.n.e**. Makedonski kralj **Filip V** je stupio u savez sa Hanibalom, međutim bio je zauzet u nastojanjima da napadne Rim, pošto ga je napao pergamski kralj i neki grčki polisi. Oni su sprečili Filipa da iskrca svoju vojsku u Italiji.

Drugi makedonski rat se vodio **200-196 p.n.e**. Filip V je iskoristio smrt egipatskog kralja i počeo je osvajati njegove posede na severu Egejskog mora. To je bio povod za Rimljane da objave rat. Rimljani su naneli veliki poraz Makedoncima u bici kod **Kinoskefale**.

Treći makedonski rat je vođen **171-167 p.n.e**. Rimski vojskovođa **Emilije Paul** je porazio vojsku kralja **Perseja**, Filipovog sina, u bici pod planinom **Pidnom** u južnoj Makedoniji. Rimljani su konačno pokorili Makedoniju **148 p.n.e**, a **146 p.n.e** su konačno pokorili Heladu. Tada su Makedonija i Grčka pretvorene u provincije.

Drugi veliki protivnik Rimljana su bili Seleukidi. Protiv njih su vodili **Sirijski rat (192-188 p.n.e)**. Seleukidi su najpre vodili, ali je njihov kralj **Antioh III** doživeo poraz kod **Magnezije** u Maloj Aziji. Potom je bio prinuđen na sklapanje primirja. Pergamski kralj **Atal III**, budući da nije imao naslednika, **133. p.n.e** u svojoj oporuci kraljevstvo je ostavio u nasleđe Rimu. Tada se veliki deo male Azije našao u njihovim rukama. Sirija i Palestina su pale pod rimsku vlast **63 p.n.e**. Osvajanja na Sredozemlju Rimljani konačno završavaju **30 p.n.e** osvajanjem **Egipta**.

Nemiri u Rimu

Tokom **II veka p.n.e** Rimsku republiku je pogodila velika **agrarna kriza**. Najviše su stradali slobodni seljaci, koji su činili godinama glavninu rimske vojske. Pošto bi se vratili iz pohoda, oni su bivali prisiljeni da prodaju svoju zemlju robovlasnicima, pošto bi nalazili opustela imanja, koja su se potom pretvarala u **latifundije**- zemljišne posede koje

su obrađivali robovi. To je doprinelo ne samo smanjenju broja seljaka, već i opadanju broja vojnika, a time vojne moći Rima. Borbu za prava seljaka vodila su **braća Grah**. **Tiberije Grah** je **133 p.n.e** postao narodni tribun. U narodnoj skupštini je zatražio obnavljanje zakona iz **367 p.n.e** sa kojim se ograničavaju zemljišni posedi na 500 jugera. Bio je prvi rimski magistrat koji je izgubio život zajedno sa svojih 300 pristalica, kada su se na gradskim ulicama sukobili naoružani građani, pa je sprovođenje **agrarnog zakona** bilo sprečeno. Njihova tela su bačena u Tiber. Borbu je nastavio brat **Gaj Grah** koji je **123 i 122 p.n.e** izabran za narodnog tribuna. Međutim, i on je ubijen sa svojim pristalicama na Aventinu. Sa time se nastavilo propadanje slobodnih seljaka. Broj robova se povećavao u Rimu, naročito zbog velikih osvajanja. Zbog teškog položaja, robovi su često dizali pobune. Najpoznatiji ustanak robova je bio **Spartakov ustanak (74-71 p.n.e)**. Ovaj ustanak je predvodio tračanski gladijator **Spartak**. Ustanak je započeo u **Kapui**, ali su mu se pridružili i slobodni seljaci, pored robova. Rimski vojska je porazila ustanike **71 p.n.e** u **Apuliji**. Rimljani su pobunjenike okrutno kaznili, pošto su ih razapeli na putu od Kapue do Rima.

Doba trijumvirata

Nakon Suline smrti, započinje borba za diktatorsku vlast. Položaj diktatora **63 p.n.e** probao je da zauzme **Katilina**. Kako je njegova zavera otkrivena zahvaljujući čuvenom besedniku i senatoru **Marku Tuliju Ciceronu (106-104 p.n.e)**, Katilina i njegove pristalice su poginuli u bici kod **Pistorije 62 p.n.e**. Posle Katilinine pogibije za mesto diktatora su se pojavila tri nova kandidata: **Gaj Julije Cezar** popularan u narodu, **Gnej Pompej**, sposobni vojskovođa i **Marko Licinije Kras** koji se isticao svojim bogastvom. Njih dvojica su **60 p.n.e** sklopili tajni savez poznat pod nazivom **Prvi trijumvirat**. Cilj im je bio da dođu na vlast, a zatim je podele. Svoj savez su Cezar i Pompej utvrdili brakom Pompeja i cezarove ćerke Julije. Pošto su dobili vlast, doneli su odluku da Pompej i Kras ostanu u Rimu, a Cezar je dobio **59 p.n.e** na upravu **Galiju**. U ratu protiv galskih plemena ujedinjenih pod **Vercingetoriksom**, Cezar je zauzeo celu Galiju **52 p.n.e**, koja se prostirala na teritoriji današnje Francuske i Belgije. Nesloga među trijumvirima, koja je naišla, privremeno je prekinuta sporazumom trijumvira u gradu **Luki**. Cezaru je produžen boravak u Galiji, a druga dvojica je trebalo da ponesu titulu konzula **55 p.n.e** čime bi Pompej dobio na upravu Španiju, a Kras Siriju. Međutim, Kras je poginuo **53 p.n.e** u borbi protiv Parćana. Time započinje rivalstvo između Cezara i Pompeja. Pompej je **52 p.n.e** postao konzul i preuzeo svu vlast u Rimu. Građanski rat je započeo **10. januara 49 p.n.e** kada je Cezar prešao rečicu **Rubikon**, koja je označavala granicu između Italije i provincija. Vojkovođama je bilo zabranjivano da dovode svoje trupe na tlo Italije. Tada je izgovorio **alea iacta est** (kocka je bačena). Pompej je pobjegao u Grčku, a Cezar je učvrstio svoju vlast u Italiji. Potom je krenuo za Pompejem i u bici kod **Farsale 48 p.n.e** je ga je porazio. Pompej je pobjegao u Aleksandriju, gde je i ubijen. Nakon njegove pogibije, Cezar je započeo samostalnu vladavinu pošto je uzeo za sebe sva republikanska zvanja. Senat mu je **44 p.n.e** je titulu **doživotnog diktatora**. Senat je u njegovo vreme imao 1000 članova. Sa titulom je dobio i zapovedništvo nad vojskom i provincijama. Cezar je ubijen na **martovske ide (15. mart) 44 p.n.e**. Ubili su ga u Senatu posinak **Brut**, senator **Kasije** i drugi zaverenici.

Posle Cezarove smrti na političkoj sceni Rima se javlja njegov nećak **Oktavijan**, koji je imao zaštitu Cicerona. Pored njega su bili i **Marko Antonije** i **Lepid**, sa kojima je **43 p.n.e** u **Bononiji** sklopio **Drugi trijumvirat**. Od Narodne skupštine dobijaju ovlašćenje da donose zakone i urede državu. Nakon dolaska na vlast trijumviri uvode nove proskripcione liste, na kojima se našao i Ciceron. Trijumviri su potom krenuli za Cezarovim ubicama, koji su pobjegli u Grčku. U bici kod grada **Filipa 42 p.n.e** porazili su im vojsku, a Brut i Kasije su izvršili samoubistvo. Antonije je nakon toga otišao u rat protiv Parćana, a Oktavijan se vraća u Rim.

Među trijumvirima je došlo do podele teritorija. Oktavijan je dobio zapadne provincije, Marko Antonije istočne, a Lepid Afriku i Siciliju. Posle sukoba između Lepida i Oktavijana **36 p.n.e**, Lepid je lišen vlasti.

Nakon toga započinje građanski rat između Oktavijana i Marka Antonija, koji se oženio egipatskom kraljicom **Kleopatrom**, iako je već imao ženu, poslednjom iz dinastije Ptolomeida. Odlučujuća bitka između Oktavijana i Antonija je bila **bitka kod Akcija 31 p.n.e**. Pobedu je dobio Oktavijan i nakon nje okupirao Egipat i učinio ga provincijom. Nakon poraza Marko Antonije se ubio zarivši mač u sebe, a Kleopatra, ne mogavši da izdrži poniženje dopustila je kobri da je ujede. Egipat **30 p.n.e** postaje provincija.

KULTURA I RELIGIJA

Rimska književnost se razvijala pod grčkim uticajem. To potvrđuje u **II veku p.n.e** **komediograf Tit Makcije Plaut**. Po uzoru na grčke pesnike stvarali su pesnici **Gnej Nevij**, pisac Epa o Prvom punskom ratu i **Kvint Enije**, pisac „Letopisa”.

Rimljani su posebnu pažnju posvećivali besedništvu. Najčuveniji besednik je bio **Ciceron**, koji je svoje veštine sticao u Rimu, Atini i na Rodosu. Autor je „Filipika” koje su usmerene prema Katalini i Marku Antoniju.

Istoriografija u Rimu je bila veoma značajna. Prvi istorijski spisi starog Rima su bili **anali** koje su pisali sveštenici. Krajem III i početkom II veka se javljaju učeni ljudi koji pišu hronološkim redom o značajnim događajima iz rimske istorije. Oni se nazivaju **analistima**. Njihovi spisi su pisani na grčkom jeziku. Među njima se posebno ističe **Fabije Piktora**, autor „Anala” koji je opisao događaje od osnivanja Rima do Hanibalovog pohoda na Italiju.

Prvi pisac koji je pisao istoriju na latinskom je bio **Katon Stariji**, cenzor iz 184 p.n.e. Njegovo delo „**Počeci**” bilo je posvećeno istoriji Rima i drugih italjskih radova od njihovog osnivanja do pišćevog doba. Cezar je bio autor dela „**O galskom ratu**” u kome opisuje osvajanje Galije.

Likovna umetnost se razvijala pod uticajem Grka i Etruraca. Grčki uticaj je izražen u arhitekturi. Koristio se korintski stil. Urbanistički planovi rimskih gradova su bili uređeni jako dobro. Dva puta su prolazila kroz grad; kardo (pravac sever-jug) i decumanus (istok-zapad). Ovi putevi su delili grad na četvrti. U centru se nalazio trg- **forum** koji je bio okružen zgradama državnih institucija. Nedaleko od foruma nalazio se amfiteatar. U četvrtima grada, siromašniji su živeli u višespratnicama- **insulama**, dok su bogatiji živeli u **vilama**.

Rimljani su pridavali puno pažnje negovanju tela. Svaki veći grad je imao javna kupatila-**terme**.

Rimljani su od najranijih vremena pridavali značaj porodičnoj religiji. Svaka porodica imala je svoje bogove zaštitnike- **lare** koji su štitili ognjište i **penate** koji su se starali o blagostanju članova porodice. Važan je bio i kult predaka. Verovali su da se preci o kojima su se dobro starali pretvaraju u dobre duhove- **mane**, dok su **lemuri** bili zanemarivani duhovi koji su postajali zli.

Poklanjali su veliku pažnju znamenjima i proročanstvima. Čitanje budućnosti i tumačanje znamenja je bilo u rukama posebnih sveštenika. Auguri su to radili na osnovu leta ptica, a haruspci na osnovu utroba žrtvovanih životinja. Rimski bogovi su bili pod uticajem grčkih i etrurskih. Svi su imali parnjake u grčkim bogovima:

Jupiter- vrhovni bog(Zevs- Uni kod etruraca).

Junona (Hera- Juno kod etruraca)

Minerva (Atina- Nerva kod etruraca)

Neptun- bog mora

Pluton- bog podzemlja

Mars- bog rata

Venera- boginja lepote i ljubavi (Afrodita)

Dijana-boginja meseca i lova; **Vulkan**- bog vatre i kovača; **Apolon**- bog svetlosti i zaštitnik umetnosti; **Bahus** -bog vina; **Merkur**- bog trgovaca, **Saturn**- bog useva i zemljoradnje.

U Rimu se raširio istočnjački kult Velike majke bogova- **Kibe**le.

RIM U DOBA CARSTVA

Oktavijan (30p.n.e-14n.e) nikada nije zvanično ukinuo republiku. Od Senata je dobio titulu **princeps senatus**, prvi na spisku senatora, što mu je omogućilo da prvi predlaže i glasa u Senatu. Time započinje poseban oblik monarhijske vlast- **principat**.

Oktavijanova apsolutna vlast u rimskoj državi počivala je na dvosturkoj osnovi.

Konzulska ovlašćenja su mu davala vlast nad svim provincijama i vrhovnu komandu nad vojskom, a ovlašćenja narodnih tribuna su mu donosila najvišu građansku vlast. Na osnovu njih je imao pravo da saziva senat i komitije i da predlaže zakone. U svojoj vladavini se oslanjao na vojsku. Osnovao je **pretorijansku gardu** koju je činilo 10 000 pretorijanaca, legionara iz Italije, čija je dužnost bila da čuvaju cara.

Senat mu je **27 p.n.e** dodelio titulu **Avgusta** što znači „Uzvišeni”. Ova titula je postala njegovo drugo ime. Za vrhovnog sveštenika je proglašen **12 p.n.e**, a **2 p.n.e** mu je dodeljena titula „**Otac otadžbine**”(Pater patriae).

Jedna od prvih Avgustovih mera bila je obnova Senata. Za vreme Avgusta je došlo do obnove i izgradnje javnih građevina u Rimu. Hvalio se na samrti kako je ostavio „grad od mermera” iza sebe.

Oktavijan Avgust je vodio uspešne osvajачke ratove za sobom. Severnu granicu carstva je pomerio na Dunav čime je zagospodario Balkanom. Španiju je u potpunosti pokorio **19 p.n.e**. Germanija, koja se nalazila na desnoj obali Rajne, osvojena je **5 n.e**. Međutim, u

bici u **Teutoburškoj šumi**, Germani su odneli pobjedu nad rimskim legijama, pod komandom namesnika **Kvintinija Vara** zbog čega su rimljani bili prisiljeni da napuste Germaniju.

Avugustovo doba predstavlja zlatno razdoblje rimske kulture. Carevi savremenici su bili najveći rimski pesnici: **Vergilije**, pisac epe **Eneida**; **Horacije** i **Ovidije**, pisac dela „Metamorfoza”, „Tuga” i „Pisma sa Ponta”.

Avugustovom krugu je pripadao i čuveni historičar **Tit Livije**.

Za vrme njegove vladavine je podignut **Žrtvenik mira**(13 p.n.e).

Doba principata

Oktavijana je nasledio posinak **Tiberije** (14-37). On je doneo Zakon o uvredi veličanstva, prema kome su krivci kažnjavani smrću i oduzimanjem imovine. Tiranski režim nastavlja **Kaligula** (37-41) koji je organizovao velike orgije u Senatu i gradio brodove toliko velike da su se jedva održavali na vodi. Dolaskom na vlast cara **Klaudija** (41-54) rimske legije kreću u osvajanje **Britanije** koja je **43. god.** postala provincija. **Neron** (54-68), poslednji pripadnik Julijansko-Klaudijanske dinastije, spada u najomraženije rimske careve. Za vreme njegove vladavine u Rimu je **64. god.** izbio požar za koji su optuženi hrišćani, čime započinje njihov progon. U Judeji je **66.** izbio ustanak Jevreja. Na istok je poslat sa vojskom konzul **Tit Flavije Vespazijan**. Po Neronovom zbacivanju sa vlasti, izbio je građanski rat. Godina **68.** bila je **godina četiri cara**. Tit Vespazijan je izašao iz borbe kao pobednik (69-79). On je osnivač Flavijevske dinastije. Njegov sin **Tit** je ugušio pobunu Jevreja pošto je **71.** zauzeo Jerusalim i srušio Solomonov hram, od koga je ostao samo zapadni deo- **Zid plača**. Naredne godine je osvojio i **Masadu**- konačno utočište pobunjenika, sa čime se pobuna okončala. Tit je nasledio Vespazijana (79-81), međutim, za vreme njegove vladavine, Pompeju i Herkulanum je zatrpao vulkan Vezuv i izbila je kuga, za šta se smatralo da je posledica rušenja Solomonovog hrama. Historičar **Tacit** spominje da je on jedini vladar koga je vlast učinila boljim čovekom. Sam Tit se dobrovoljno povukao sa vlasti.

Rimska država je doživela svoj vrhunac za vreme vladavine cara **Trajana** (98-117). Preuzeo je dva pohoda na **Dakiju**. Uoči prvog pohoda, podigao je kameni most preko Dunava kod Kladova, o čemu svedoči Trajanova tabla (Tabula Traiana). Do sukoba između Trajana i dačanskog kralja **Decebala** je došlo **101.** kod grada **Tape**. Posle krvave bitke, Decebal je sledeće godine bio prinuđen na predaju. Međutim, Dačani nisu prestajali da napadaju rimske provincije pa je Trajan **105.** preuzeo novi pohod i konačno ih pokorio **106.** Tada je Dakija postala nova rimska provincija. Isto tako, Trajan je i na istoku ratovao (**113- 117**) protiv **Parćana**. Rimske legije su zauzele Mesopotamiju i sa njom parćansku prestonicu **Ktesifon**.

Za razliku od svog prethodnika, **Hadrijan**(117-138) je vodio odbrambenu politiku. Napustio je Mesopotamiju i u Britaniji je podigao čuveni **Hadrijanov zid**. On je sahranjen u Rimu u velikom mauzoleju, **Hadrijanovom mauzoleju**, koji će kasnije služiti kao papska rezidencija- Andeoski dvorac (Castel Saint Angelo). Rimsko carstvo se našlo za vreme vladavine cara **Marka Aurelija** (161- 180) na udaru Parćana, međutim, Rim se uspešno odupro njihovom prodoru. Vodio je ratove protiv

germanskih plemena **Kvada** i **Markomana**. Posle žestokih borbi, odneo je pobedu i uspeo je da sačuva granice carstva. Bio je poznat i kao veliki filozof- pripadnik **stoičke škole**. Njega je nasledio sin Komod, koji je sklopio mir sa Germanima, ali koji je bio poznat po svom ludilu. Car **Karakala (211-217)** je **212.** izdao svoj edikt prema kom su svi stanovnici Rimskog carstva dobili rimska građanska prava, sa kojim je izbrisana granica između građana Rima i ljudi iz provincija- **peregrina**. U ovo vreme, u provincijama je dolazilo do **romanizacije** starosjedelaca. Gradili su se putevi, sa kojima se Rim povezivao sa provincijama. Razdaljine su se obeležavale **miljokazima**, od kojih je najznačajniji bio **zlatni miljokaz** u Rimu.

Doba dominata

Veliko Rimsko carstvo su potresali mnogi neredi u III veku. Krajem III veka se prostiralo od Britanije, Rajne i Dunava na severu do Afrike na jugu i od Španije na zapadu do Sirije na istoku. Carstvo su u to vreme potresali neprekidni građanski ratovi i teška ekonomska kriza. Vladavina **Dioklecijana (284-305)** označila je kraj bezvlašća i početak dominatovog razdoblja u istoriji Rimskog carstva. Car je nosio titulu **dominus**- gospodar. Imao je apsolutnu vlast nad svim svojim podanicima. Sveo je Senat na savetodavno delo, koje je imalo pravo da izabere naslednika u slučaju njegove smrti. Na dvor uvodi **proskinezu** (klanjanje pred vladarom). Kako bi odbranio granicu od varvara, uveo je novi sistem vladavine- **tetrarhiju** (četvorovlašće). Sebi je uzeo savladara **Maksimilijana**. Njih dvojica su nosili titulu **avgusta**. Potom su uzimali po mlađeg savladara sa titulom **cezara**. **Gaj Galerije** je bio Dioklecijanov cesar, a **Konstancije Hlor** je bio Maksimilijanov. Rim gubi značaj pošto dolazi do decentralizacije vlasti. Svaki vladar dobija svoju prestonicu. Dioklecijan je imao prestonicu u **Nikomediji**, Maksimilijan u **Mediolanumu**, Gaj Galerije u **Sirmijumu** (Sremska Mitrovica), a Konstancije Hlor u **Trijeru**. Privredna kriza carstva je dovela do osnivanja **kolonata**. **Koloni** su bili slobodni ljudi bez zemlje, koji su uzimali u zakup parcele bogatih veleposednika. Bili su obavezni da deo svojih prinosa ili proizvoda predaju vlasniku zemlje, dok su ostatak zadržavali. Kolonat predstavlja početak razvoja **feudalizma**. Sprovedena je reorganizacija vojske. Uvedene su dve vrste vojnih odreda: **stajace jedinice** koje su boravile na limesu (granici) i **pokretne** jedinice koje su bile spremne za brzu intervenciju u svim delovima carstva. Izmenjen je i način regrutacije vojnika. Po Dioklecijanovom ukazu, svaki krupni zemljoposjednik imao je obavezu da daje određen broj regruta u zavisnosti od veličine poseda i broja robova i kolona. U cilju privrednog oporavka, ukida novac, koji je izgubio vrednost i uvodi novi porez **anonu**, koji se plaćao u **naturi**. Najveći teret novog poreskog sistema se odnosio na kolone i preostale robove. Novčana privreda je ukinuta. Sprovodeći **finansijsku reformu 301.** doneo je **Edikt o cenama** prema kome su bile određene maksimalne cene osnovnih životnih namirnica i usluga pojedinih zanatlija. Za nepoštovanje ovoga edikta je sledila smrtna kazna. Pošto je uspostavio red i mir, Dioklecijan se povukao sa vlasti **305.** u svoju palatu u Splitu. Sa vlasti se povukao i Maksimilijan.

Maksimilijan je nasledio Konstancije Hlor na položaju avgusta, a Dioklecijana gaj Galerije, koji je po sopstvenom izboru postavio dvojicu cezara. Posle smrti Konstancija Hlora **306.** vojska je za cara proglasila njegovog sina **Konstantina** koji je bio cesar Gaja Galerija. Međutim, u Rimu dolazi do građanskog rata, koji se završio pobedom

Konstantina na **Malvinskom mostu 324.** nad **Licinijem**. Tada se ukida tetrarhija i Konstantin samostalno vlada (**324-337**).

Rim je počeo da gubi svoj značaj još za vreme Dioklecijana, jer je težište carstva prenošeno na istok. Ova tendencija je nastavljena i za vreme Konstantina, koji je po dolasku na vlast započeo izgradnju nove prestonice na mesto grčke kolonije **Vizanta**, koja se nalazila na obali Bosfora, moreuza koji spaja Crno i Mramorno More, i koji je granica Evrope i Azije. Novi grad **Konstantinopolj** je svečano otvoren **11. maja 330**. Tada je proglašen za Drugi Rim u kome zaseda Senat. Konstantin je **332.** doneo edikt kome su koloni vezani za zemlju, a deca imaju obavezu da u profesiji nasedu svoje roditelje. Pred kraj života, Konstantin je prihvatio **hrišćanstvo**, a posle smrti je kanonizovan za sveca.

KULTURA I RELIGIJA U DOBA CARSTVA

Istočni kultovi u rimskoj religiji su u doba carstva dobili još jače uticaje. Javlja se kult persijskog boga **Mitre**. Bilo je rasporostranjeno i obožavanje egipatske boginje **Izide**. U III veku je na značaju dobio sirijski kult **nepobedivog sunca (sol invictus)**. Doba dominata je donelo još jednu novinu. Od Cezara do Dioklecijana, carevi su poštovani kao bogovi tek nakon smrti. U doba dominata, podanici su gledali na careve kao na žive bogove.

Istoričar **Tit Tacit** je napisao delo „**Ab urbe condita**” u kome je zabeležena istorija Rima od osnivanja grada do 9 godine n.e.

Među istoričarima principata značajno mesto pripada **Korneliju Tacitu** koji je napisao dela „**Anali**” i „**Istorija**”. Tacit je smatrao da istoričar treba da posmatra događaje nepristrasno i bez gneva (**Sine ira et studio**).

Tacitovo delo je nastavio **Amijan Marcelin**, istoričar grčkog porekla koji u svom delu „**Rimska istorija**” pruža opis Huna.

Značajnu ulogu u razvoju prirodnih nauka je imao **Plinije Stariji** koji je živio u I veku. Autor je dela „**Istorija prirode**” u kome je sakupio sva dotadašnja znanja iz prirodnih i društvenih nauka. Nastradao je 79. posmatrajući erupciju Vezuva.

Savremenik Plinija Starijeg je bio **Seneka**, učitelj cara Nerona. Slavu je stekao kao filozof i pisac tragedija. Predmet njegovog filozofskog izučavanja bili su etika i ropstvo. Njega je Neron i ubio.

Rimljani su posebnu pažnju posvećivali izučavanju prava. Car **Teodosije II (408-450)** okupio je grupu učenih pravnika i advokata. Njihov zadatak je bio da sakupe sve zakone koje su izdali Konstantin i njegovi naslednici. Na taj način je nastao „**Teodosijev kodeks**”. Veliki rimski pravници su bili: **Papijan, Ulpijan, Modestin, Gaj i Faul**. Među prirodnim naukama se izdvaja medicina, koju je razradio grčki lekar, kasnije i lekar samih careva **Galen** (II vek).

Likovne umetnosti carskog perioda su se nadovezivale na one u doba republike. Za vreme Vespazijanove i Titove vladavine je u Rimu izgrađen **Koloseum**. Avgust je izgradio hram posvećen svim bogovima- **Partenon**, koji je Hadrijan obnovio. Značajno mesto u rimskoj arhitekturi su imali i trijumfalne kapije- **slavoluci**. Oni su dizani u čast pobeda koje su izvojevali carevi i vojskovođe. Jedan od najčuvenijih je **Titiov slavoluk**. Vajarstvo carskog perioda je poznato zahvaljujući delima koja su sačuvana do danas. Carski portreti najčešće su rađeni u obliku konjičkih statua. Jedan od najpoznatijih je

statua Marka Aurelija. Pored portreta, značajni su i istorijski reljefi, od kojih je najzapaženiji **Trajanov stub** u Rimu, na kome je prikazan pohod protiv Dačana. O rimskom slikarstvu u doba carstva svedoče freske sačuvane u Pompeji. Značajne su freske “Devojka sa pisaljkom” i “Venera plovi u školjici”.

Hrišćanstvo

Osnivač hrišćanstva je bio **Isus Hristos**. On je rođen **1 godine n.e** u **Palestini u Vitlejemu**. Njegovi sledbenici su verovali da je sin Božji, poslat na zemlju da ljudski rod iskupi od greha, žrtvujući sebe. Hristov život i stradanja su opisana u **jevandelima**, koji su pisali Hristovi učenici **Marko, Matej, Luka i Jovan**. Njega je pratilo 12 učenika-**apostola**.

Rimski namesnik u Palestini, **Pontije Pilat**, bio je zabrinut zbog brzog širenja novih verskih shvatanja. Po njegovom naređenju, rimski vojnici su uhvatili Isusa i razapeli su ga na brdu **Golgota 33.** godine. Međutim, prema verovanjima sledbenika, uskrsnuo je posle tri dana i obratio se apostolima. Naložio im je da putuju svetom i propovedaju njegovo učenje. Hrišćanstvo je počelo da se širi i van granica Palestine, najpre na istoku, potom i na zapadu Rimskog carstva. U Rimu je već sredinom **I** veka postojala zajednica. Osim siromašnih, hrišćanstvo su postepeno i imućniji prihvatili. Hrišćani veruju da postoji samo jedan Bog- tvorac sveta i svog života. Pred njim su svi ljudi bili braća, nije bilo razlike između bogatih i siromašnih, robova i njihovih gospodara. Propovedajući Isusovo učenje, apostoli i njihovi sledbenici su organizovali hrišćanske opštine, na čijem čelu je stajao **episkop**, dok su **prezbyteri** i **đakoni** obavljali verske obrede. Propovedanje jednakosti je bilo opasno za državu u kojoj se car smatrao za božanstvo i gde su bile izražene klasne razlike. Progon hrišćana započinje **Neron 64.** pošto ih je optužio za požar u Rimu. Car **Decije Trajan** (249-251) je objavio svoj edikt **250.** prema kojem svi građani rima moraju da prinesu žrtvu rimskim bogovima, kako bi dokazali svoju vernost. Prema hrišćanstvu, zabranjeno je bilo prinositi žrtvu, pa su oni koji su odbijali tu naredbu surovo mučeni. Poslednji veliki progon hrišćana je organizovan za vreme Dioklecijana.

Dolaskom na vlast Konstantina, odnos prema hrišćanima se menja. Njegova majka Jelena je bila hrišćanka. Konstantin i njegov savladar Licinije su **313.** doneli **Milanski edikt** kojim hrišćanstvo postaje ravnopravna religija sa rimskom religijom.

Kada se u Aleksandriji pojavila **Arijeva jeres** uz podršku cara Konstantina, sazvan je **325. Prvi vaseljenski sabor u Nikeji**. Tada su utvrđene dogme zvanične hrišćanske crkve i stvoren je **simvol vere**. Arijevo učenje je zabranjeno. Konačno je formulisan **Novi Zavet**. Konstantinova podrška Hrišćanima se ogledala u podizanju hrišćanskih hramova. U Rimu je iznad groba apostola Pavla izgrađena velelepna bazilika, a u Vitlejemu crkva posvećena Hristovom rođenju. U Jerusalimu je podignuta crkva na mestu gde je Konstantinova majka Jelena našla krst na kome je bio razapet Isus.

Car **Teodosije I (379-395)** donosi edikt **394.** po kome je hrišćanstvo jedina zvanična religija u Rimu. Pobeda hrišćanstva je omogućila procvat rimske književnosti.

Eusebije je autor dela „**Istorija crkve**”, dok je **Hijeronim** prikupio i revidirao jevandela i sa hebrejskog na latinski preveo Stari zavet.

Kraj antičkog doba

Seoba naroda počela je **375.** prolaskom mongolskog plemena **Huna** kroz **Vrata naroda**. Huni su na severnoj obali Crnog mora pokorili istočne Gote- **Ostrogote**. Zapadni Goti- **Vizigoti** su se obratili rimskom caru **Valensu** za pomoć. Dozvolio im je naseljavanje u Gornjoj Meziji. Međutim, ubrzo su se pobunili, pa je u kod **Hadrijanopolja (Jedrena)** došlo do bitke **378.** u kojoj je sam Valens poginuo.

Njegov naslednik, car Teodosije I je sklopio savez sa Gotima. Varvari su naseljeni na rimskoj teritoriji, Vizigoti u Trakiji, a Ostrogoti u Panoniji. Njihov zadatak je bio da kao rimski saveznici brane granice Carstva. Uoči svoje smrti **395.** Teodosije je podelio Rimsko carstvo na dva dela. Istočni deo, kasnije znan kao **Vizantija**, sa centrom u **Konstantinopolju**, dao je starijem sinu **Arkadiju**. Zapadno rimsko carstvo sa središtem u **Rimu** je dao **Honoriju**. Granica između ova dva carstva je pratila reku **Drinu**. Pod vođstvom svog kralja **Alariha** vizigoti su **24. avgusta 410.** upali u Italiju i opljačkali Rim. Potom su krenuli dalje na zapad.

U prvoj polovini **V** veka rimskom carstvu su zapretili Huni. Hunska plemena je ujedinio **Atila (434-453)** poznat i kao **Bič Božiji**. Njihova država je obuhvatala teritorije od Alpa do reke Volge i Kaspijskog jezera. Prodor Huna na zapad je zaustavio rimski vojskovođa **Aecije** u bici kod **Katalaunskih polja 451.** Obe vojske su činile pretežno varvari. Nakon Atiline smrti, Hunska država se raspala.

Tokom **V** veka germanska plemena prelaze Rajnu. **Franci** naseljavaju Galiju, **Vizigoti** Španiju, **Angli i Sasi** Britaniju, a **Vandali** Afriku. Teritorija Zapadnog rimskog carstva se svela na Italiju. Vandali su **455.** opustošili i opljačkali Rim. Po njihovom razaranju Rima je nastao izraz **vandalizam** koji označava rušenje svih spomenika kulture.

Germanski vojskovođa **Odoakar** je **476.** zbacio poslednjeg rimskog cara na zapadu, **Romula Avgustula**, sa čime dolazi do raspada Zapadnog rimskog carstva i završava se stari vek i započinje **srednji vek**. Na istoku, Istočno rimsko carstvo je nastavilo da postoji do **23. maja 1453.** kada su Konstantinopolj pokorili Turci. Pripadnici istočnog carstva su sebe zvali **Romejima**, a svoju državu **Romejsko Carstvo**, dok su drugi narodi nazivali Istočno rimsko carstvo **Vizantija**. Vizantijski car **Justinijan (527-565)** je uspeo da obnovi donekle staro Rimsko Carstvo. Njegov vojskovođa **Velizar** je **534.** osvojio **Vandalsku kraljevinu** na tlu Afrike. Velizaru se u osvajanju **Ostrogotske kraljevine** u Italiji pridružio i **Narcis** sa kojim je uspeo da ponovo osvoji Italiju do reke Po **555.** u ratu koji je trajao **dvadeset godina**. Rim se ponovo našao pod vlašću Rimskog carstva. Potom se rimska vlast obnovila i na jugu Španije.

Justinijan je okupio grupu uglednih pravnika, koji su po njegovom naređenju skupljali sve značajne rimske zakone od **II** do **VI** veka. Tako je nastao Zbornik građanskog prava- **Corpus iuris civilis**. Justinijanova obnova Rimskog carstva nije bila dugog veka.

Veći deo Italije su posle njegove smrti osvojili **Langobardi**. **Vizigoti** su početkom **VII** veka obnovili svoju vlast u južnoj Španiji.

BALKANSKO POLUOSTRVO POD RIMSKOM VLAŠĆU

Pre dolaska Rimljana na Balkanu su pored Grka i Makedonaca živeli:

Iliri (na obali Jadrana do Velike Morave),

Tračani (Od Velike Morave do Crnog Mora),

Kelti (Od IV veka p.n.e na obali Save i Dunava).

Rimljani su pokorili Ilire **228. p.n.e.** Pošto su ih porazili, stvorili su prvo uporište na Balkanu. Rimski vojskovođa **Skribonije Kurcion** je **73 p.n.e** došao do obale Dunava i time bio prvi Rimljanin koji je ugledao reku Dunav (grč. Istros). Međutim, nije ništa uspeo da osvoji.

Uspešna osvajanja centralnog i severnog dela Balkana je preuzeo **Oktavijan Avgust**. Pod rimskom vlašću su bile **Slovenija, Hrvatska, Crna Gora, Bosna i Hercegovina i Srbija** (bez Bačke). Veći deo današnje Srbije i severna Makedonija su činile provinciju **Gornju Meziju**. Zapadna Srbija je spadala u **Iliriju**. **Srem** je spadao u **Panoniju**, a **Banat** u **Dakiju**. Rimski carevi su osnovali više naselja:

Singidunum- koji je bio staro keltsko naselje, koje je postalo rimski legionarski logor po svom osvajanju.

Viminacijum- Kostolac, grad na obali Dunava, imao je sličnu ulogu.

Naisus- Niš, rodni grad cara Konstantina.

Salona- Solin, nedaleko od Splita, bio je značajna luka na Jadranskom moru.

Sirmijum- Sremska Mitrovica, na obali Save, bio je prestonica Dioklecijanovog savladara Gaja Galerija. Bila je jedan od najvećih gradova u carstvu, sa oko 100 000 stanovnika (Rim je imao milion, a Aleksandrija 500 000). Sirmijum su razorili Avari i Sloveni **582**. Rimski gradovi u balkanskim provincijama su bili centri iz kojih se širila rimska kultura. Jedan od najznačajnijih rimskih spomenika se nalazi u **Gamzigradu** nedaleko od Zaječara. To je **Feliks Romuliana**, palata koju je Gaj Galerije posvetio svojoj Majci. Rimska vlast na Balkanu se održala do kraja V i početka VI veka (602). Tada na Balkan dolaze **Sloveni** i **Avari**.